

Tydligare kommunikation inom LSS vid dilemman mellan delaktighet och begränsningar.

En litteraturstudie om pedagogiken
mellan stöd användare och stödpedagoger

Marie-Louise Ågren

Uppsats/Examensarbete: Specialpedagogik 15 hp
Kursansvarig institution: Institutionen för pedagogik och specialpedagogik
Kurs: PDGX61, kod VT15-29441
Nivå: Grundnivå /First Cycle
Termin/år: VT/2016
Handledare: Rolf Lander
Examinator: Alli Klapp
Rapport nr: VT16 IPS PDGX61:2

Abstract

Uppsats/Examensarbete: Specialpedagogik 15 hp
Kurs: PDGX61, kod VT15-29441
Nivå: Grundnivå /First Cycle
Termin/år: HT/2016
Handledare: Rolf Lander
Examinator: Alli Klapp
Rapport nr: VT16 IPS PDGX61:2

Nyckelord: Tydliggörande pedagogik, dialektisk pedagogik, LSS och delaktighet, LSS och samverkan, LSS och handlingsutrymme, LSS och genomförandeplaner, TEACCH. NVC

- Syfte:** Uppsatsens syfte är att beskriva dilemman som finns uttalade, eller kan tolkas fram, i forskningslitteraturen och därigenom visa på argument och råd, som kan underlätta stödpedagogers arbete inom ramen för Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS). Genom en teoretisk överblick vill studien delta i problematiseringen av vad som tolkas som självbestämmande, delaktighet och hälsa för stöd-användaren och hur relationen teori och praktik ser ut för stödpersonalen.
- Teori:** LSS-lagen förespråkar en humanistisk människosyn i bemötandet och för stöd-användaren självständighet och delaktighet i samhällslivet. Det sociokulturella perspektivet säger att samspelsprocessen är lärande mot ett självständigt liv som sker med hjälp av tänkande och språk. Vid fysiska och psykiska funktionsnedsättningar behövs tydliggörande pedagogik och dialektisk pedagogik för att få en tydlig kommunikation. Ett grundläggande dilemma är att individen ska erhålla kunskaper, trots att de visar olikheter i erfarenheter, begåvningsförutsättningar, förmågor och egenskaper och därmed måste bemötas utifrån sina olikheter.
- Metod:** Undersökningen är genomförd som en kvalitativ litteraturanlys på ett urval svenska verk, som stämmer med den svenska LSS-lagen. Teoridelens beskrivning av det specialpedagogiska dilemmaperspektivet används för att undersöka hur tydliggörande och dialektisk pedagogik förhåller sig till de grundläggande specialpedagogiska perspektiven (Nilholm, 2005). Beskrivningar av dilemman inom LSS-verksamheten är uppsatsens empiri.
- Resultat:** När situationer blir utmanande är det en påfrestning för alla berörda. Analys och resultatkapitlet avspeglar att det behövs en insats för att stärka kvalitet, säkerhet och likvärdighet inom LSS-verksamheten. Det fanns många goda förslag, men en oenighet om i vilken grad metoderna är verksamma som metoder. Stödpersonalen vet att den bör anpassa sitt kommunikativa förhållningssätt, men funktionshindren är individuella och metoderna många. Användande av tydliggörande pedagogik och dialektisk pedagogik kan bidra till att göra världen mer begriplig för stöd-användaren och dennes förmåga att kunna se sin roll i sitt sammanhang och därmed till den känner en känsla av sammanhang (KASAM).

Förord

Först och främst tack till min handledare Rolf Lander som tagit sin tid i anspråk för ämnet.

Ett stort varmt tack även till mina studiekamrater och vänner som visat engagemang, stöttat och kommit med värdefulla synpunkter i mitt arbete med den här uppsatsen: Eira Brandby, Sofie Hyllborn, Anna Vento och Anna-Lena Bjarneberg

Innehållsförteckning

	<u>Sid</u>
1 Vad är problemet	6
2 Bakgrund	7
2.1 Stöd användare	7
2.2 Genomförandeplan	7
2.3 Stöd användarens förståelse	8
2.4 Stödpedagogens metoder	8
3 Terminologi	9
3.1 Delaktighet inom LSS	9
3.2 Kognitiva funktionsstörningar	9
4 Studiens teoretiska perspektiv	9
4.1 Sociokulturellt perspektiv och samspelsprocessen	9
4.2 KASAM- Känslan av sammanhang	10
4.3 Specialpedagogikens grundläggande perspektiv	10
4.4 Tydliggörande pedagogik och dialektisk pedagogik	11
5 Syfte och frågeställningar	12
6 Metod	13
6.1 Design	13
6.2 Urvalskriterier och klassificering av källorna	13
6.3 Urvalsprocessen och dess resultat	14
6.4 Undersökningens kvalitetsaspekter	16
6.4.1 Validitet	16
6.4.2 Reliabilitet	16
6.4.3 Generaliserbarhet	16
6.5 Etiska överväganden	17
7 Analys och resultat	17
7.1 Vilket eller vilka perspektiv på specialpedagogik (särskilt vad det gäller stöd användarens självbestämmande, delaktighet) uttrycker den studerade litteraturen?	17
7.1.1 Slutsats om frågeställning 1	18
7.2 Diskuterar författarnas hälsoaspekter på de stressorer som funktionshindrade möter i sina dagliga liv?	18
7.2.1 Kontroll och struktur	18
7.2.2 Stöd användarens fritidsverksamhet	19
7.2.3 Stress och hälsa	20
7.2.4 Slutsats om frågeställning 2	21
7.3 Vilka konkreta dilemman för stödpersonalen diskuteras av författarna?	21
7.3.1 Dilemmat får man övertala?	21
7.3.2 Dilemmat samhällets och omgivningens bemötande	22
7.3.3 Tidsbrist som ett dilemma	22
7.3.4 Kommunikation om samverkan som ett dilemma	23
7.3.5 Slutsats om frågeställning 3	23

7.4	Vilken beskrivning ger författarna av de strategier som stöd personalen kan pröva i praktiskt arbete?	24
7.4.1	Öka upplevelsen av delaktighet	24
7.4.2	Skapa samhörighet för lärande i utvecklingszonen	24
7.4.3	Lågaffektivt bemötande vid utmanande beteende	25
7.4.4	Motiverande handlingar och närvaro	25
7.4.5	Samordnad personalsamverkan	26
7.4.6	Tydliggörande strategier för att öka begripligheten och hanterbarheten	26
7.4.7	Slutsats om frågeställning 4	27
7.5	Har författarna synpunkter på hur relationen teori – praktik ser ut för stödpersonalen?	27
7.5.1	Slutsats om frågeställning 5	28
8	Diskussion och slutsatser	29
8.1	Återkoppling till frågeställningarna	29
8.2	Metoddiskussion	30
8.3	Slutord och förslag till vidare forskning	30
9	Referenslista	32

1. Vad är problemet

Jag arbetar som stödpedagog på ett LSS-boende (Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS, SFS 1993:387). Svårigheten stödpersonalen upplever handlar mycket om dilemman i att stödpersonalen egentligen inte får övertala och inte manipulera, om dilemmat i att stimulera självständighet, men också behöva hålla fast vid rutiner. Dilemman dyker upp hela tiden i vardagen mellan stödpersonal och den boende stöd användaren (se kap. 2.3). Vilken hjälp kan vi i stödpersonalen få från forskningen? Detta vill jag undersöka.

Mycket av specialpedagogikens forskning bedrivs i lärosalens rum och den pedagogiska vägledningen handlar om skolvärlden och dess lagar, som inte stämmer överens med rättighetslagen LSS och vuxna myndiga individer.

LSS-boende är individer med funktionsnedsättningar, som har utvecklingsstörning, autism eller autismsliknande tillstånd, stora begåvningsmässiga funktionsnedsättningar, som inte går över efter en hjärnskada i vuxen ålder, och andra fysiska eller psykiska funktionsnedsättningar, som inte beror på normalt åldrande och som finns kvar under lång tid (Bergstrand, 2015). Ett LSS-boende kan vara antingen en servicebostad eller en gruppboende. I en servicebostad har den boende stöd användaren en egen lägenhet med tillgång till vård och stöd vid behov. I en gruppboende får stöd användaren mer vård och ett större stöd. En stödpedagog kan arbeta på båda boendeformerna av LSS-boende. Uppsatsen handlar om vuxna funktionshindrade. Vuxna funktionshindrade är över 18 år och därmed myndiga, även om de för att klara sig i samhället har god man eller förvaltarskap. Barn är individer under 18 år som därmed har vårdnadshavare (Bergstrand, 2015). Stöd användare i bostäder med särskild service för vuxna (LSS 7 §) har skiftande behov beroende på olika grad av funktionshinder, vilket gör att behovet av stöd är av olika slag (SFS 1993:387).

Samhällets syn på stöd och omsorg har förändrats där nyckelordet är självbestämmande. Det är först nu som samhället uppmärksammat att det krävs en högre akademisk yrkesutbildning och tydligare riktlinjer för hur LSS-lagens krav på god vård ska se ut. Kraven på personalen var förr inte så höga, trots att stöd användarna har komplexa och sammansatta specialpedagogiska behov. Stödpedagog är ett relativt nytt yrke och det inrättades år 2009 som kompetenshöjande åtgärd genom att inrätta två titlar: stödassistent och stödpedagog, där stödpedagogen har en högre utbildningsnivå (Davidson, 2011). Utgångspunkten för stödpedagogens arbete är de mänskliga rättigheterna i LSS-lagen, i synnerhet 5 § och 6 § om delaktighet i samhället, om individens rätt att finnas till utifrån sina förutsättningar samt omgivningens ansvar för att skapa förutsättningar för detta genom att omgivning, skola, stöd och samhälle anpassas till individen (Bergstrand, 2015). (se kap.3.1)

I LSS-lagen är delaktighet en av grundstenarna, som definierar stödpersonalens arbete och syftar till att ge funktionshindrade möjlighet till ett självständigt liv. Den enskilde skall i största möjliga utsträckning ges inflytande och medbestämmande över insatser som ges (Bergstrand, 2015; LSS 7§, SFS 1993:387, SOSFS 2002:9 3 §). I praktiken innebär detta att stödpedagogens roll blir att skapa delaktighet genom genomförandeplaner, hitta rätt verktyg för kommunikation i olika situationer för stöd användarna och att hålla kontakt med omvärlden. Annars blir inklusion och delaktigheten en illusion (Blomberg, 2006; Davidson, 2011). När stödpersonalen arbetar med delaktighet och självbestämmande hamnar de i dilemman, som kan leda till svårbedömda situationer där det finns osäkerhet i hur stödpersonalen ska ingripa och osäkerhet om det egna sättet att hantera situationen. Socialstyrelsen har inga nationella riktlinjer för hur arbetet ska ske och frågan är hur relationen teori och praktik ser ut för stödpersonalen (Alsterdal, Engwall, & Gustavsson, 2010).

2. Bakgrund

I samband med att vårdhemmen avvecklades i Sverige, infördes i stället gruppboendestäder och serviceboendestäder. Dessa boendestäder skall i högre grad fungera som privatboendestäder, vilket i sin tur ställer större krav på personalen, som både behöver kunskap om målen för samhällets insatser och medvetenhet om individens rätt till inflytande (Blomberg, 2006).

2.1. Stöd användare

Eftersom ordet brukare ogillas av många med funktionsvariationer kommer ordet stöd användare att användas. Stöd användare ”markerar att personen med funktionshinder inte är ett passivt objekt utan ett aktivt, samverkande subjekt efter sin egen förmåga och vilja” (Lewin, 2014, s. 18). Ett LSS-boende kan vara antingen en serviceboendestad eller en gruppboendestad. I en serviceboendestad har den boende stöd användaren (se kap. 2.3) en egen lägenhet med tillgång till vård och stöd vid behov. I en gruppboendestad får stöd användaren mer vård och ett större stöd. Blomberg (2006) beskriver stöd användarnas liv i en gruppboendestad som ett ”vardagsliv i gränsland mellan ett liv på institution och ett egen definierat vardagsliv” (s.10). Stöd användare i boendestäder med särskild service för vuxna (LSS 7 §) har skiftande behov beroende på olika grad av funktionshinder; fysiska, psykiska eller kognitiva förmågor, vilket gör att behovet av stöd är av olika slag (SFS 1993:387).

2.2. Genomförandeplan

För att stärka individens inflytande lanserade Socialstyrelsen år 2006 en ”genomförandeplan” med en genomgång av individernas stödbehov och områden där stöd kan behövas. År 2010 kom mer bearbetade riktlinjer med genomförandeplanen som personalens instrument. Fortfarande saknas tydligare riktlinjer för det pedagogiska arbetet kring stöd användaren. Den mall, som finns i genomförandeplanen, och skall vara en hjälp för personalen att beskriva hur och när insatser ska utföras, har mer fokus på verksamhetens krav än på individens behov (Nilsson & Tillberg Mattsson, 2012). Om man jämför med demensboenden, som oftare har ett personcentrerat arbetssätt som arbetsmetod, finns det inom LSS-boenden ingen uttalad arbetsmetod (IVO 2015-56).

Genomförandeplanen är tänkt som ett redskap för att formalisera individens inflytande. Genomförandeplanens syfte är att skapa en tydlig struktur för det praktiska genomförandet (Carlsson & Nilsson, 2011; Nilsson & Tillberg Mattsson, 2012). Stöd användarna behöver kunna kommunicera med sin omgivning. Här kan stödpedagogernas professionella kunskap hjälpa till. Det övergripande målet är delaktighet. Delaktighet ska genomsyra arbetsmetoder och rutiner. Stödpedagogens roll är att i dialog med stöd användaren främja empowerment (egenmakt) och egen styrka genom att lyssna, motivera och uppmuntra med sikte på målet man kommit överens om (Blomberg, 2006). Stöd användaren har samtidigt möjlighet att säga nej till en genomförandeplan. Om detta händer krävs kunskap hos stödpersonalen för att man ska respektera individens integritet och rättssäkerhet (Lewin, 2014; Svensson, Johansson & Laanemets, 2008).

För att genomförandeplanen ska vara ett levande material bör den revideras relativt ofta, allteftersom det sker förändringar i behovet för stöd användaren. En invändning mot att en stöd användare ska ges en genomförandeplan kan vara att den ses som ett kontrakt där den boende kan vara i underläge, i motsats till att se stöd användaren som en person som kan förstå konsekvensen av sina handlingar och som kan göra rationella val (Nilsson & Tillberg Mattsson, 2012). Denna studie utgår från den senare synen. Stöd användaren får genomförandeplanen och läser igenom vad det står, eller får texten till sig genom alternativa kommunikationsmetoder. Där finns de gemensamma målen stöd användaren och personalen har kommit över-

ens om. Genomförandeplanen ska leda till mer delaktighet och inflytande. Om inte kommunikation mellan stödpersonal och stöd användare är tydlig, kan stöd användaren uppfatta genomförandeplanen som att någon bestämmer över honom eller henne och till och med att säga nej till en sådan plan.

2.3. Stöd användarens förståelse

Alla stöd användare har inte förmågan att förstå vad en genomförandeplan är, även om de kan delta vid upprättande av planen. Det kan handla om en oförmåga att verbalt förmedla sina önskemål. Då kan stödpersonalen använda strategier som att till exempel avläsa kroppsspråket. Stödpersonalen får då lita på sin arbetserfarenhet och tolka stöd användarens små subtila tecken (Nilsson & Tillberg Mattsson, 2012).

Både Blomberg (2006) och Inspektionen för vård och omsorg (IVO, 2015-58) påpekar att utvecklingen och bemötandet i LSS-boenden främst är beroende av stödpersonalens kompetens och medvetenhet om samhällets insatser och mål samt stöd användarens rätt till inflytande. IVO (2015-58, s. 4) såg vid en tillsyn av arbetet i 30 kommuner att majoriteten av stöd användaren trivdes i sina boenden. De boende var i regel ”väl anpassade till verksamheten”, även om Blomberg (2006) såg i sina intervjuer att det i relationen mellan stödpersonalen och boende fanns brister. Stödpersonalen kunde ”köra över” stöd användaren i de beslut denne skulle ta genom en osund auktoritetsutövning, istället för att stödpersonalen inbjuder till delaktighet (Blomberg, 2006).

2.4. Stödpedagogens metoder

Stödpedagogens uppdrag är att vara en pedagogisk handledare för övrig personal och för nyanställda (som går bredvid för att lära känna stöd användaren), att se till att lagstadgad dokumentation såsom genomförandeplanen blir gjord, samt att följa upp de metoder och förhållningssätt i verksamheten som man valt att jobba efter. Stödpedagogen ska ha en ”omvärldsbevakning när det gäller funktionshinder, metoder och kommunikation”. Sammantaget ska stödpedagogens insatser tillsammans med arbetslaget leda till en ökad kunskap, kompetens och förhöjd kvalitet på de insatser som görs tillsammans med stöd användaren (Björne, Andersson, Björne, Olsson, & Pagmert, 2012; Davidson, 2011; IVO, 2015-56; IVO, 2015-58).

De flesta LSS-verksamheterna arbetar strukturerat och reflekterat, men utan att ha en särskild metod. Detta är en brist på definierat pedagogiskt verktyg. Skillnaden mellan metod och arbetssätt är att metod är ”ett planmässigt tillvägagångssätt som används för att uppnå ett visst resultat. I jämförelse med arbetssätt är metod ett mer precist definierat pedagogiskt verktyg” (Alsterdal, m.fl. 2010, s. 6).

En viktig metod för stödpedagogen är den pedagogiska dialogen. LSS-boende kan ha svårt att ta in det talade språket, som ofta behöver kompletteras med bilder och/eller sociala berättelser för att få en bra kommunikation (Vygotskij, 2010). En tydlig kommunikation har en viktig roll i arbetet med utmanande beteenden för att undvika konflikter och i stället erbjuda handlingsalternativ till de boende (Björne m.fl. 2012; Hejlskov Elvén, 2014). För att stöd användare, som klarar att kommunicera själva, ska bli delaktiga i sina genomförandeplaner, gäller att de är med från början av processen, vilket bäddar för färre motsättningar i det fortsatta arbetet (Blomberg, 2006). En professionell dialog som metod är också central för stödpedagogens förmåga att hantera pendlingen mellan å ena sidan stöd användarens självständighet och å andra sidan den ”kontroll” som måste utföras. Lewin (2014) beskriver detta som en ”asymmetrisk relation”.

3. Terminologi

3.1. Delaktighet inom LSS

Det finns olika definitioner av delaktighet och inflytande inom olika discipliner. LSS-lagen skriver om delaktighet i samhällslivet. Begreppet delaktighet handlar om att vara involverad och aktiv istället för att stöd användaren är passiv. Här är det viktigt att stöd användarna upplever en vinst med en större delaktighet. Det kan till exempel handla om att stöd användaren är delaktig i sin egen behandlingsplan och har inflytande över olika beslut. Delaktighet kan ske i olika grader beroende på funktionsvariationerna hos stöd användaren. För att kunna handla stöd användaren på ett korrekt sätt är det viktigt att det finns kunskap hos stöd pedagogerna kring vem som har makt över olika frågor och vilka som är berörda, till exempel frågor kring förmyndarskap (Brunt & Hansson, 2005). LSS-verksamhetens insatser skall vara samordnade, utformade och anpassade till stöd användarens individuella behov samt lätt tillgängliga för stöd användaren så att det stärker deras förmåga att leva ett självständigt liv (LSS, SFS 1993:387 Lag (2005:125)).

Eftersom LSS-lagen är en rättighetslag så påtalar lagen inte om inflytande utan om självständighet och delaktighet. Inflytande handlar om samspel, lyssna till och respektera varandra, om gemenskap och att påverka det som händer med sina uttryck och åsikter. Men stöd användaren får inte alltid sin vilja igenom med risk att det skapar dilemman i relationen stöd personal och stöd användare. Eftersom funktionshinder ger svårigheter med samspel har lagstiftarna valt delaktighet och självbestämmande.

3.2. Kognitiva funktionsstörningar

Kognitiva funktionsstörningar påverkar kommunikationen och gör det svårt för stöd användare att vara flexibla i tanke och handling. Vid tankeprocessstörningar (exekutiva funktioner) har stöd användaren oförmåga att bearbeta fakta, planera sin dag, fatta beslut, svårighet att uppfatta tiden och förstå konsekvensen av sina handlingar. Detta får till följd att det blir svårt att hålla uppmärksamheten och individen behöver stöd (Gustafsson, 2011; Lundin & Mellgren, 2013). Exekutiva funktioner är förmågan att planera framåt i tiden i en logisk ordningsföljd, att överblicka och genomföra en plan, att kunna välja, ha impuls kontroll och flexibilitet samt kunna ta initiativ och sätta igång en handling (Hejlskov, Elvén, 2014).

Central koherens är att ha förmåga att tolka känslomässiga och sociala sammanhang. För stöd användare innebär en brist i detta svårigheter att förstå övergripande sammanhang och svårigheter att skapa meningsfulla sammanhang. Att inte kunna tolka andra människor och att inte kunna förstå hur andra människor tänker och känner, innebär att andra människors beteende kan vara obegripliga. De har även svårigheter med att uttrycka sina behov, problem, önskningar och känslor (Lundin & Mellgren, 2013).

Vid störningar av inlevelseförmåga (theory of mind) har stöd användaren svårt att förstå att andra har känslor och föreställa sig andras upplevelser och tankar (Gustafsson, 2011, Lundin & Mellgren, 2013).

Vissa stöd användare kan ha svårigheter med abstrakt tänkande (mentalisering). Då fokuserar stöd användaren på detaljer och deras vardag upplevs bestå av enskildheter med otydliga sammanhang. Det blir svårt att se helheten. Stöd användaren har problem med att föreställa sig något och att skapa en inre bild av något man upplevt själv. Minnestörningar kan dessutom förstärka problem genom att det tar tid att lära sig nya saker, hålla en "röd tråd" samt att generalisera kunskap – att kunna tillämpa den inlärd kunskapen på ett annat ting (Gustafsson, 2011; Lundin & Mellgren, 2013).

4. Studiens teoretiska perspektiv

4.1. Sociokulturellt perspektiv och samspeletsprocessen

Det sociokulturella perspektivet beskrivs av Vygotskij (2010), som menar att mentala funktioner utvecklas genom social interaktion genom appropriering (lärande). Lärandet mot ett självständigt liv sker med hjälp av tänkande och språk kombinerat med bilder och social interaktion. Individen tar till sig lärande genom att resonera med sin omgivning och förstår därigenom hur hen ska bete sig i socialt samspel med andra människor. Lärandet är alltså en social process i samspel med omgivningen. Vygotskij beskriver denna process i tre steg: (1) Genom social imitation – umgås med och se på andra och att härma dem. (2) Genom att lyssna på och omsätta språklig instruktion i handling. (3) Genom lekens aktiviteter. Om verksamheten systematiskt bygger upp en läroinriktad arbetsmiljö stärks lärandet betydligt bland stödandare och stödpersonal (Knutagård, 2003; Säljö, 2005; Vygotskij, 2010).

Vygotskij (2010) förklarade olikheter i inläring med skillnader i individens närmaste utvecklingszon (potential). Stödandare inom LSS-verksamheten har funktionsvariationer inom implicita minnet, tankeprocesser, sammanhang (central koherens), kognition, exekutiva svårigheter (brister i förmåga att kunna organisera sin tillvaro) och språkutveckling. Tankeprocesser handlar om att forma sekvenser (scheman), automatiska tankar. Kognitionen omfattar informationsbearbetning, förmåga till självakttagelse, självreflektion och att tolka symboler, som tillsammans med språket påverkar kommunikationen (Vygotskij, 2010).

Språket är en viktig del av lärandet genom att det gör det möjligt för individen att skapa och tolka kommunikationen. Språkets socialisering sker under barndomen och påverkar minnet, personlig interaktion, resonemang och argument. Varje samhälle har regler för att socialt interagera och dela kunskap genom valet av mediering i form av språk, litteratur och artefakter (Heath, 1982).

4.2. KASAM – Känslan av sammanhang

LSS-lagen förespråkar en humanistisk människosyn i bemötandet utifrån Antonovskys (2005) salutogena synsätt, ett friskhetstänk istället för ett sjukdomstänk. Goda levnadsvillkor stärker möjligheten att leva som andra, vara självständiga och ha full delaktighet i samhällslivet genom att motivera och skapa lärande som i sin tur återigen leder till ökad självständighet (Lewin, 2014). Utifrån Antonovskys (2005) salutogena teori bör stödpersonalen arbeta hälsofrämjande genom att stimulera individer till känsla av sammanhang (KASAM). Individer har behov av att tillvaron känns sammanhängande, vilket den blir om den är (1) begriplig (jag vet/jag förstår), (2) hanterlig (jag kan), och (3) meningsfull (jag vill, jag känner mig erkänd av andra). Den sistnämnda punkten handlar särskilt om hur meningsfullt individen anser att livet är och om individen anser att de problem denne stöter på är värda en ansträngning för att klara av. Antonovsky (2005) kom fram till att människor med hög grad av KASAM visar mer framgångsrik stresshantering och bättre motstånd mot stressens negativa effekter. Individer med hög grad av KASAM tenderar se problem som utmaningar och att problemen kommer av begripliga anledningar. Meningsfullhet, begriplighet och hanterbarhet skapar stark tilltro till den egna förmågan att leva ett självständigt och meningsfullt liv (Antonovsky, 2005; Hejlskov Elvén, 2014; IVO, 2015-56). ”Värderingarna och sättet att se på livet utgör en grund för förståelse, tanke och handling” (Eriksson, 2015, s. 18), något som även är grundläggande för det sociokulturella perspektivet på lärande.

4.3. Specialpedagogikens grundläggande perspektiv.

I det traditionella kompensatoriska perspektivet fokuserar specialpedagogiken på de individuella förutsättningarna för lärande och inlärningsproblemet placeras hos individen. Individerna

identifieras och kategoriseras in i problemgrupper. Diagnoser blir viktiga för att söka efter psykologiska och neurologiska förklaringar, som ska mynna ut i att skapa metoder som kompenserar för problemet. Målet är att hitta rätt undervisningsformer och leder till stark betoning på segregerade åtgärder och ”specialpedagogisk professionalitet som grundar sig på en expertkunskap om det avvikande hos individen (Nilholm, 2005, s. 126).

Det kritiska perspektivet (relationellt perspektiv) ser specialpedagogiska behov som sociala konstruktioner för individen. Kritiken mot det traditionella synsättet är att specialpedagogik konstruerar individen som problembärare, Därmed är det verksamheten som marginaliserar individen och skapar problem för denne, istället för att ge rationella svar på individens olikheter. Misslyckande för individen är beroende av kontexten. Kritiska perspektivet ser en mångfald av olikheter och det är ”alla individers rätt att vara en del av den normala praktiken” och har rätt till ett bemötande där individen kan vara delaktig (Nilholm, 2005, s. 128),

Dilemmaperspektivet framhåller svårösta dilemman som kan ses som valsituationer eller målkonflikter som är komplexa och inte inbjuder till säkra ställningstaganden om hur man bäst bör agera. Stödpersonalen har olika grundläggande värderingar där exempelvis social rättvisa och människors värde är komplexa och tolkningsbara fenomen och stödpersonalen utsätts för moraliska dilemman. Grundläggande dilemmat är att individen ska erhålla kunskaper trots att de visar olikheter i erfarenheter, begåvningsförutsättningar, förmågor och egenskaper och därmed måste bemötas utifrån sina olikheter (Nilholm, 2005).

4.4. Tydliggörande pedagogik och dialektisk pedagogik.

Flertalet LSS-verksamheter arbetar strukturerat och reflekterande samt med tydliggörande pedagogik och dialektisk pedagogik. Rutiner, bildstöd och scheman ingår i tydliggörande pedagogik som är den mest förekommande arbetsmetoden i LSS-verksamheter (Björne, m.fl. 2012; Blomberg, 2006). Eftersom dessa metoder är en naturlig fortsättning på Vygotskijs pedagogik och är de mest förekommande i litteraturen, har jag valt att utgå också från dem i den här litteraturstudien.

Tydliggörande pedagogik kan fritt anpassas efter stöd användare och verksamhet för att skapa struktur i en svårbegriplig värld. Blir omgivningen begriplig, hanterbar och meningsfull skapas ett lugn i verksamheten (Broström & Rasmussen, 1983). Tydliggörande pedagogik kan vara visuella instruktioner med steg – för – steg -anvisningar som svarar på frågor som ”hur länge?”, ”hur mycket?” och ”vad som ska hända sedan?”. Instruktionerna utformas efter stöd användarens livsvillkor och behov. Förståelsen går från objektet till subjektet, från omvärlden till stöd användare. Processen åt andra hållet, från subjekt till objekt, är en objektifieringsprocess för individen där beskrivningar av verkligheten stämmer överens med de erfarenheterna individen fått genom språkinläring, ”språket – utanför -oss”. Genom språket (oavsett språk, till exempel teckenspråk) kan individen uttrycka det inre på ett konkret och utåtriktat sätt och göra sig förstådd. Denna process förutsätter aktivt stöd och upprättande av relationer till såväl tingen i omvärlden som till personer i omgivningen, vilket känns igen från Vygotskijs tankar. Pedagogen måste vara klar över stöd användarens aktuella utvecklingsstadium för att kunna utmana den proximala utvecklingszonen som definierar funktioner som är möjliga att utveckla, där pedagogen gradvis utvecklar förmågan att utföra sysslor utan hjälp. Pedagogen får föra in lagom utmaningar i form av inlärnings- och kravnivå och se skillnaden vad en stöd användare kan göra utan hjälp och se när stöd användaren behöver stöd för att utföra sysslan (Broström & Rasmussen, 1983).

Det verbala språket kan förtydligas. Externalisering innebär användandet av externa artefakter för att bearbeta omvärlden eller göra denna meningsfull. Medierande redskap kan bland annat vara mentala eller språkliga begrepp i form av en serie samtal/sociala berättelser samt artefakter i form av teckenspråk, bilder, symboler, mätsystem, formler. Detta för att kunna mediera (kommunicera) och organisera kommunikationen. Kommunikationen kan även

vara fysisk i form av en ipad, ordbehandlare eller liknande (Alsterdal, m.fl. 2010; Wenneberg 2000; Vygotskij, 2010).

Treatment and Education of Autistic and Related Communication Handicapped Children (TEACCH), är en metod inom *tydliggörande pedagogik* (på engelska structured teaching) där kommunikation utformas på ett individuellt anpassat sätt för den enskilde stöd användaren. Det är en metod som med struktur och visuellt stöd, en individuellt anpassad pedagogik, ursprungligen vände sig till personer med autism och autismliknande tillstånd, men som idag används också i verksamheter för begåvningsnedsättningar eller till ensamkommande flyktingbarn som saknar kunskaper i det svenska språket. I TEACCH-arbetet ingår organisationen av den fysiska miljön, en förutsägbar arbets- och aktivitetsordning, visuella scheman, rutiner med flexibilitet, strukturerade arbets- och aktivitetsystem samt visuellt strukturerade aktiviteter. Detta syftar till att stöd användaren skall förstå vilka arbetsuppgifter personen förväntas ägna sig åt, hur länge aktiviteten ska pågå och vid begåvningsnedsättningar, hur personen ska förstå att arbetet går framåt och när arbetet är färdigt samt vad som händer när arbetsuppgiften är avklarad (Alsterdal, m.fl. 2010; Mesibov, & Shea 2010; Mesibov, Shea, & Schopler, 2011).

Dialektisk pedagogik är ett arbetsredskap och en metod för stödpedagogen att hjälpa stöd användaren att nå den proximala utvecklingszonen. Dialektisk pedagogik bygger på handledning och växelverkan samt på att stöd användaren förstår nyttan och sammanhanget i en tillåtande miljö där hen får lov att prova sig fram och göra fel. Handledarens roll är att vara bekräftande och respekterande i kommunikationen oavsett om man instämmer med budskapet eller inte. Kommunikationen behövs för att pedagogiskt förklara varför något kan vara bra att kunna för stöd användaren. Det kan till exempel handla om hemmet, fritidsaktiviteter och det sociala umgänget (Broström & Rasmussen, 1983, Rönnbäck, 2013). Stöd användaren får pröva sig fram och stödpedagogen ska vara beredd att vägleda/handleda när det behövs. För att stöd användaren skall kunna utföra en handling skall stödpedagogen tillföra nya handlingsmöjligheter samt styrka självförliten för stöd användare, för att åstadkomma förändringar. Ibland får stöd användaren tillägna sig delfärdigheter som (exempelvis en liten del av hela processen matlagning) för att nå en förändring. Pedagogen måste vara klar över stöd användarens aktuella utvecklingsstadium för att kunna utmana den proximala utvecklingszonen. Detta för att föra in lagom utmaningar i form av inlärnings- och kravnivå (Broström & Rasmussen, 1983).

”Nonviolent communication” (eller på svenska giraffspråket) är ett empatiskt kommunikationsverktyg relaterat till medkännande och empati som fokuserar på förutsättningarna som behövs för att alla parter ska bli tillgodosedda. Det går även att användas som medling vid konflikthantering. Viktiga delar i metoden är att deltagare får uttrycka sina behov samt lyssna på varandras behov oavsett hur de uttrycker sig. Det gäller att kontrollera att man uppfattat behoven rätt på motpartens sätt. ”Nonviolent communication” bygger på att översätta lösningar som föreslagits till formuleringar som innebär görbara, specifika handlingar i nuet” (Rosenberg, 2012; Rosenberg, 2014, s. 5). Detta är en metod inom dialektisk pedagogik.

5. Syfte och frågeställningar

Studien vill underlätta stödpedagogers arbete genom att visa på argument och råd, som finns uttalade, eller kan tolkas fram, i forskningslitteraturen. Samtidigt vill studien delta i problematiseringen av vad som tolkas som självbestämmande, delaktighet och hälsa för stöd användaren, och hur relationen teori och praktik ser ut för stödpersonalen. Litteraturstudien avser att förbättra den egna praktiken samt förmedla en utökad och fördjupad förståelse för teori och praktik i stödpersonalens arbete.

Frågeställningar:

1. Vilket eller vilka perspektiv på specialpedagogik (särskilt vad gäller stödandvändarens självbestämmande och delaktighet) uttrycker den studerade litteraturen?
2. Diskuterar författarnas hälsoaspekter på de stressorer som funktionshindre möter i sitt dagliga liv?
3. Vilka konkreta dilemman för stödpersonalen diskuteras av författarna?
4. Vilken beskrivning ger författarna av de strategier som stödpersonalen kan pröva i praktiskt arbete?
5. Har författarna synpunkter på hur relationen teori – praktik ser ut för stödpersonalen?

Den första frågeställningen undersöker vilket eller vilka perspektiv på specialpedagogik, och i synnerhet stödandvändarnas självbestämmande, delaktighet, som författarna anlägger och hur den förhåller sig särskilt till dilemmaperspektivet. I den andra frågan diskuteras forskare/litteraturen hälsoaspekter på de stressorer som funktionshindre möter i sitt dagliga liv. Är denna diskussion tolkbar enligt Antonovskys teori om känslan av sammanhang?

Med den tredje frågeställningen undersöks hur författarna diskuterar konkreta dilemman och i vilken mån, och på vilka sätt, man diskuterar dilemman som gäller självbestämmande och delaktighet. Det senare kan illustreras av att stödpersonalen egentligen inte får övertala och inte manipulera, utan skall stimulera självständighet, men också behöva hålla fast vid rutiner. Är dilemman i verken av liknande eller olika karaktär? Vilken syn har författarna på stödpersonalens professionella svårigheter och utmaningar och skiljer sig författarnas uppfattningar?

Den fjärde frågeställningen undersöker vilka strategier författarna erbjuder som stödpersonalen kan pröva i det praktiska arbetet. Ger man råd, diskuterar man exempel, ställer man frågor? Har man samma syn på tydliggörande pedagogik och dialogpedagogik?

Den femte frågeställningen belyser författarnas synpunkter på hur relationen teori – praktik ser ut för stödpersonalen. Har författarna synpunkter på hur stödpersonalen skall fördjupa sina professionella insikter?

6. Metod

6.1. Design

Designen på studien är en beskrivande litteraturstudie baserad på kvalitativ metod. En beskrivande litteraturstudie ger överblick över ett problemfält eller område (Backman, 2010). Enligt Backman kan en litteraturstudie också synliggöra motsägelser. Som verktyg använder studien det specialpedagogiska dilemmaperspektivet för att undersöka hur tydliggörande och dialektisk pedagogik förhåller sig till de grundläggande specialpedagogiska perspektiven (Nilholm, 2005). Fokus riktas mot teorier, metoder och tillämpningar (Bryman, 2012). Frågorna förväntas leda till ett tydligare svar på hur LSS-verksamhetens vanligaste arbetsmetoder kan leda till bra kommunikation, lärande och förmåga för stödandvändaren att leva ett självständigt liv. LSS-lagens krav på utvärdering av omsorgen gör det viktigt att systematisera kunskap för att kunna tillämpa bästa vetenskapliga underlag (Friberg, 2010).

6.2. Urvalskriterier och klassificeringen av källorna

Studien har följt Brymans (2012, s. 117) modell för sökning och genomgång av litteratur. Eftersom forskaren står inför att göra en informationsreduktion styrs urvalet av relevant material av syfte och frågeställningar ”samt av överväganden om allsidighet, relevans, precisering och tillförlitlighet” (Edvardsson, 2009, s. 56). Här redovisas urvalet och bortval av information.

Urvalskriteriet var informationskällor och relevant litteratur till frågeställningarna och LSS-lagens intentioner om delaktighet, samverkan, handlingsutrymme och genomförandepla-

ner, men även den pedagogiska inriktningen med tydliggörande pedagogik (structured teaching), dialektisk pedagogik (dialectical education), TEACCH (Treatment and Education of Autistic and related Communication handicapped Children), och NVC (Non-Violent Communication, se kap. 4.4). Eftersom det fanns få relevanta artiklar efter sökord eller söksträngar, så vidgades sökningen med att böcker och rapporter söktes efter ”snöbollsprincipen”, dvs. att leta upp författare som litteraturen frekvent refererar till och författare med omfattande citeringsindex. Söksträngar har sökts efter författare och sökord/ ämnen sorterade efter relevans på Primo, ERIC och ProQuest samt Google Scholar (Bryman, 2012).

Sökord och söksträngar var Tydliggörande pedagogik, dialektisk pedagogik, LSS och delaktighet, LSS och samverkan, LSS och handlingsutrymme, LSS och genomförandeplaner, TEACCH samt NVC.

Inklusionskriterier för primära källor är forskningsartiklar eller böcker där ändamålet har varit att undersöka hur stöd användare på LSS-boende får delaktighet och självständighet samt hur pedagogiken utförs (Friberg, 2006). Uppsatsens studie är noggrann med att använda artiklar som är granskade genom peer review (Backman, 2010). Ett slutligt urval har gjorts av sex artiklar, rapporter och avhandlingar (se nedan) för att genom frågeställningarna studera och analysera dessa mer ingående.

Sekundära källor är forskningsartiklar, läroböcker och rapporter från Inspektionen för vård och omsorg (IVO), som inte uppfyller kriterierna för primärkällor, men som diskuterar samma innehåll som de valda artiklarna och böckerna. Sekundära är även dokument som varit till nytta och stöd i resultatdiskussionen. Deras referenslistor har även varit till hjälp att hitta fler artiklar av flitigt citerade författare eller av samma författare enligt det nämnda ”snöbollsurvalet” (Friberg, 2010).

Exklusionskriterier betyder att studien begränsar sig till frågeställningen om arbetssätt och metoder för stödpedagoger inom LSS-verksamheten. Ett flertal av träffarna valdes bort för att de vände sig till arbetslivet och skolvärlden eller för att de inte stämde med svenska förhållanden och med LSS-lagens intentioner. Urvalet inkluderar olika former för begåvnings- och utvecklingshandikapp för boende inom LSS-verksamheten, vilket som sekundärkällor kunde stärka diskussionen om resultaten, men som också gav mig problem med avgränsningen. Flertalet av de senare fick väljas bort, eftersom de var naturvetenskapligt inriktade på genetik och diagnoser istället för avgränsade och beskrivande symptom som pedagoger planerar sin pedagogik utifrån och på så sätt gick utanför det som studien sökte (Friberg, 2006; Hejlskov Elvén, Veje & Beier, 2013). Observera att TBA (tillämpad beteendeanalys) och KBT (kognitiv beteendeterapi) inte tas med, eftersom terapier utövas inom hälso- och sjukvårdslagen och inte får utföras inom LSS-lagen (Alsterdal, m.fl. 2010).

6.3. Urvalsprocessen och dess resultat

Stundtals var sökprocessen rörig, eftersom jag var osäker på hur sökmotorerna skulle hantieras. Jag fick ibland överväldigande antal träffar. På databasen Primo sökte jag t.ex. på tydliggörande pedagogik och structured teaching, vilket gav 151 125 träffar, varav 129 553 var vetenskapliga artiklar utanför området för mina primärkällor. Jag snävade därför in sökandet.

Sökord som TEACCH på databasen Primo gav däremot, efter sortering efter peer review, endast sju verk. Samma sökning på ERIC och ProQuest gav ett fåtal träffar varav flera artiklar och böcker återkom. Två böcker och två artiklar valdes av de återkommande träffarna. Liknande återträffar skedde på sökning av dialogpedagogiken NVC (Nonviolent Communication), som exempelvis gav 76 träffar på ERIC, varav många hade naturvetenskaplig inriktning med diagnosperspektiv eller gällde andra verksamheter än funktionshinder. Två böcker och två återkommande artiklar valdes eftersom dessa var relevanta för litteraturundersökningen.

Undersökningen gick vidare med att söka efter ”delaktighet inom LSS”, ”samverkan inom LSS” och ”handlingsutrymme inom LSS” för att hitta artiklar och böcker som skrev om LSS-verksamheten. Delaktighet tillsammans med LSS-verksamhet gav sju träffar, varav två böcker och två artiklar valdes (se exklusionskriterier). Samverkan tillsammans med LSS-verksamhet gav sju träffar varav en bok och två artiklar valdes. Handlingsutrymme och genomförandeplaner i LSS-verksamhet gav återkommande sju träffar på avhandlingar och rapporter som inriktade sig på LSS-verksamheten så de aktuella böckerna och artiklarna var redan valda.

Tillsammans gav detta 15 primär- och sekundärkällor (sju böcker och åtta artiklar). Materialet som kom fram undersöktes och utvidgades vidare genom ”snöbollsurval” med två rapporter från IVO och två rapporter från FoU-Södertörns Skriftserie. Efter ett antal genomläsningar och ett flertal bearbetningar begränsades materialet till svenska verk som hade svenska förutsättningar efter den svenska LSS-lagen. Det blev till slut dessa verk som valdes:

- Alsterdal, L. (Red.). (2010). *Dilemman i omsorgsarbete - att stödja personer med funktionsnedsättningar i deras boende*. Tullinge: FoU-Södertörns Skriftserie nr 84/10
- Björne, P., Andresson, I. Björne, M., Olsson, M., & Pagmert, S. (2012). *Utmanande beteenden, Utmanande verksamheter*. Malmö: FoU Malmö Stadskontoret
- Blomberg, B. (2006). *Inklusion en illusion? Om delaktighet i samhället för vuxna personer med utvecklingsstörning*. Umeå: Umeå Universitet, Institutionen för socialt arbete.
- Gustafsson, H. (2011). *Boendestöd för personer med Aspergers syndrom*. Tullinge; Intellecta Infolog, FoU-Södertörns Skriftserie nr; 98/11
- Nilsson, I. & Tillberg, Mattsson, K. (2012). *Ett redskap för brukarinflytande? – om möjligheter och dilemman i handikappomsorgens arbete med genomförandeplaner*. Gävle: FoU Välfärd Region Gävleborg FoU rapport 2012:1
- Personne, A., & Åkerström M. (2012). *Begåvningsstöd - En väg till ökad självständighet för personer med utvecklingsstörning*. Gnesta: FoU i Sörmland Projektredovisning 2012:1

Jag eftersträvade att utföra studien enligt Fribergs (2010) modell genom att (1) först genom extensiv läsning skaffa mig överblick över ett område. Därefter (2) analyseras texterna för att få en känsla för vad de handlar om och vilken kvalitet de håller (i mitt fall bl.a. efter peer review), så att områden för analys kan identifieras. I tredje steget (3) utarbetas teman för analysområdena, vilket i mitt fall innebar att formulera forskningsfrågor. Till sist (4) presenteras analysresultaten under lämpliga rubriker, teman.

Förvisso gav mig själva sökandet en stor överblick över problemfältet, men det är osäkert om mitt slutliga urval är representativt för detta. I slutändan har mitt urval framför allt dikterats av det kunskapsintresse som är uttryckt i forskningsfrågorna. Jag är tämligen säker på att jag för dessa frågor funnit relevanta verk att studera. För att preliminärt belägga detta ger jag nu en kort presentation av verken:

Alsterdal m.fl. (2010) valdes för att det finns ett dilemmaperspektiv i valet av situationer som belyses. Författarna försöker att vara läsaren behjälplig genom narrativa fallbeskrivningar. Författarna tar upp dilemman i att stödpersonalen egentligen inte får övertala och inte manipulera, om dilemman i att stimulera självständighet, men också behöva hålla fast vid rutiner samt vad TEACCH kan innebära.

Björne m.fl. (2012) valdes för att det är en forskningsöversikt grundat i ett uttryckt behov i verksamheter, som bedrivs enligt LSS, att utveckla nya arbetssätt i förhållande till personer med utmanande beteenden, eftersom dessa skapar dilemman hos stödpersonalen. Författarna har professionell kunskap och forskningsöversikten har inte en medicinsk inriktning.

Blomberg (2006) är en doktorsavhandling som beskriver och analyserar inkludering och exkludering förknippade med delaktighet och självständighet. Det intressanta är att den är rik på fallbeskrivningar som uttrycker dilemman samt att författaren diskuterar perspektiv.

Gustafssons (2011) rapport handlar om det stöd som boendestödjare ger till stöd användare. Rapporten valdes för att den visar att alla inte får vad de behöver av boendestödet utifrån den bedömningen som gjorts av individens behov. Intresset var att se forskarens bild av uppkomna dilemman som gjorde att individens behov inte blev tillgodosedda.

Nilsson och Tillberg Mattsson (2012) är en rapport från en studie av arbetet med genomförandeplaner. Verket valdes för att det är dessa genomförandeplaner som ska spegla stöd användarnas individuella önskemål mot delaktighet och självständighet. I rapporten diskuteras också ett antal dilemman.

Personne, A. & Åkerström M. (2012) valdes eftersom verket tar upp strukturerade metoder i arbetet med stöd användare. Projektet har utgått från ett material, som är framarbetat av Hjälpmedelinstitutet. Verket innehåller intressanta skattningar och situationsanalyser.

6.4. Undersökningens kvalitetsaspekter

I undersökningen ingår det att bedöma de tre kvalitetsaspekterna validitet, reliabilitet och generaliserbarhet.

6.4.1. Validitet

Validitet innebär att författaren undersöker det denne avser att undersöka. Det utgår i en litteraturstudie ifrån att författaren ställt rätt frågor till rätt material (Friberg, 2010). Bryman (2012) skriver att den kvalitativa forskaren är intresserad av frågeställningar som rör processer, kopplingar till beteenden i sociala situationer. Validitetsfrågan gäller hur uppgifter kan användas för slutsatser om det saken gäller (Edvardsson, 2009, s. 52). Validiteten får bedömas ”av tillräckligheten eller giltigheten i de belägg som anförs som stöd för dem”. Därför hävdade Hammersleys att (Bryman, 2012, s. 359):

”de frågeställningar och resultat som kan vara av intresse för praktiker och forskare sannolikt kommer att skilja sig åt.”

Stödpersonalen är intresserad av forskning som hjälper dem att förstå och lösa problem medan forskarna vill se hur viktiga teman är inom området och vilka bidrag de kan ge till forskningsområdet (Bryman 2012).

Denna undersökning hänvisar till inklusionskriterierna och exklusionskriterierna där författaren beskrivit urvalet av litteraturen som studien utgår ifrån. Verken är ett medvetet gjort urval som utgår från undersökningens författares verklighet, men även också från författarens intresseområden. Det finns goda förutsättningar för hög validitet om författaren utgår utifrån vald metod, tydliggör valda perspektiv och är kritisk mot sin egen analys där författaren har en medvetenhet om förförståelsen och om alternativa tolkningssätt. Då undersöker litteraturstudien det den avser att undersöka.

6.4.2. Reliabilitet

Ett kriterium på reliabilitet är i vilken utsträckning undersökningen kan replikeras (Stukát, 2011). Jag kan visserligen redovisa sökvägarna, vilka andra kan försöka följa, men valet av böcker och artiklar utgår från författarens förförståelse och tolkningar av meningen hos eller betydelsen av den aspekt av den sociala verkligheten som studeras. Ytterligare ett reliabilitetskriterium är pålitligheten, dvs. ”forskarens förmåga till följsamhet mot data och kvaliteten på forskarens handledning (Bryman, 2012). Även detta kriterium vilar på att författaren

förmår att för läsaren tydliggöra vilken förförståelse och vilka analytiska principer som vägleder arbetet.

6.4.3. Generaliserbarhet

Eftersom denna kvalitativa undersökning har ett förhållandevis litet och syftesbestämt material är det svårt att generalisera resultatet. Bryman (2012) skriver att den bindande kraften i det teoretiska tänkandet är avgörande för generaliserbarheten. Om de empiriska och teoretiska resonemangen håller god kvalitet, så ger de också andra en förståelse av beteenden i olika sociala kontexter (Bryman, 2012).

Gällande generaliserbarheten till andra sociala miljöer och situationer är det viktigt att vara medveten om att stöd användarna inom LSS-lagen har stora funktionsvariationer med varierande stödbehov. Författaren i denna studie har försökt att redogöra så tydligt som möjligt hur arbetet utförts och vilka tolkningarna är för att möjliggöra för läsaren att avgöra generaliserbarheten. Friberg (2006) påtalar att det vid litteraturstudier finns en risk för selektivt urval som ska stödja författarens egen ståndpunkt. Eftersom alla människor har sin egen anekdotiska förförståelse för hur omsorg och pedagogik ska utövas har det varit viktigt för studien att få en undersökning, som är baserad på forskning som belägger att de handlingsalternativ som finns också fungerar och har relevans för verksamheten och att detta skall fungera som relaterbarhet. Stukáts (2011) syn på detta är att källorna finns tillgängliga för alla, men tolkningarna kan skilja sig åt om samma undersökning skulle utföras igen. Generaliserbarheten i studien blir därmed lägre, men ger ändå en viss relaterbarhet för liknande processer.

6.5. Etiska överväganden

Inför denna studie undersöktes vilka etiska krav lärosätet Göteborgs universitet (institutionen för pedagogik och specialpedagogik) ställde. För en litteraturstudie som baseras på tidigare vetenskaplig litteratur krävs inga forskningsetiska prövningar. Konfidentialitet behöver inte beaktas på ett redan publicerat material. Alla böcker och artiklar som ligger till grund för denna litteraturstudie har genomgått etiskt provning. Verken har valts ut efter uppsatta urvalskriterier och aktuella sökområden. Studien har inte uteslutit böcker eller artiklar på grund av författarens egna åsikter (Bryman, 2012).

7. Analys och resultat

Analysen och slutsatserna följer forskningsfrågorna.

7.1. Vilket eller vilka perspektiv på specialpedagogik (särskilt vad det gäller stöd användarens självbestämmande, delaktighet) uttrycker den studerade litteraturen?

Personne & Åkerström (2012) bygger sin studie på att införa ett utarbetat material, en ”metod till begåvningsstöd”. Materialet kan förknippas med det traditionella perspektivet inom specialpedagogik, där det gäller att ta reda på vilka områden stöd användaren kan bli mer självständig på och för vilka områden stöd användaren själv har en ambition om självständighet. ”Brukarinflytandet” finns enbart i första självskattningsformuläret. Stödpersonalen gör ytterligare tre skattningsformulär på egen hand, utan ”brukarinflytande”, samt en situationsanalys. Författarna har ingen egen dialog om perspektiv, utan går direkt på sitt utarbetade material.

Gustafsson (2011) pekar i sin rapport på vikten av att kartlägga individens behov och göra överväganden av stöd användarens behov, som därefter prioriteras, vilket också kan ses som i linje med det traditionella perspektivet. Författaren utgår från brukarens perspektiv och

habiliteringens perspektiv. Men för brukarens perspektiv skriver författaren om vad stödpersonalen ska utföra (s. 28), som att exempelvis pusha och att stödpersonalen ska ”ta hänsyn till personens förmåga och dagsform samt vad stödpersonalen/ boendestödjaren pekar på. Brukaren kommer inte till tals i texten.

Alsterdal, m.fl. (2010) ser omsorgens dilemma ur ett historiskt perspektiv präglad av tidens ideal och människosyn. Förr var det integritetskränkande styrt av ett medicinskt perspektiv, där det var individen som skapade problemen. I och med att normaliseringsprincipen med det humanistiska perspektivet slog igenom förknippades funktionsnedsättningen till brister i en omgivande miljö, som inte kunde anpassa sig till de funktionsnedsatta individerna. Nilsson och Tillberg Mattsson (2012) vill se en jämlik ställning mellan dem som ingår genomförandeplanen, dvs stöd-användaren och stödpersonalen. Om stöd-användaren ”ska kunna vara en jämbördig part, måste han eller hon kunna förstå konsekvenserna av sina handlingar och göra rationella val”. Men ofta är det ju frånvaron av dessa förmågor som utgör funktionsnedsättningen och stöd-användaren får underläge (Nilsson & Tillberg Mattsson, 2012, s. 24).

Björne, m.fl. (2012, s. 11) utgår från en humanistisk människosyn som har en ”tilltro till människors möjlighet att leva ett liv med god livskvalité utifrån allas lika värde”. Författarna ser explosivitet hos stöd-användare som ett utmanande beteende. Beteendet från stöd-användaren, som uppfattas som aggressivt, är ett uttryck för att stöd-användaren hamnat i en situation som denne inte kan hantera. Stödpersonalen uppfattar beteendet negativt som utmanande beteende, trots att det är en kommunikation. Stöd-användarens intention tolkas som att skada stödpersonalen. Kan inte stöd-användaren kontrollera sitt utmanande beteende, och stödpersonalen inte uppfatta att det är en kommunikation, leder detta till minskad empati för individens svårigheter. Vad stödpersonalen borde avläsa är att det inte står rätt till för stöd-användaren. Det gäller att hitta vägar för ett kompetent stöd åt stöd-användaren, som att bättre anpassa miljön till den enskildes behov. Pedagogens uppgift blir att svara på varför ett beteende uppstår, undanröja hinder, erbjuda handlingsalternativ samt stimulera till positiv aktivitet (Björne, m.fl. 2012). Det kritiska perspektivet ser utmanande beteende som ett svar på omgivande miljön och kontexten (Nilholm, 2005).

Blomberg (2006) diskuterar olika perspektiv. Författaren (2006) skriver att det inte går att göra standardiserade ingrepp i stöd-användarnas liv, utan att stödet måste utgå från att individen är unik och har personliga behov. Delaktighet från stöd-användaren förutsätter att omgivningen ger den utvecklingsstörde social trygghet, rätt till ekonomisk välfärd för att kunna ”delta på samma villkor som andra i samhället” och att det gäller deltagande i en reell aktivitet. Blomberg ser kategoriseringen av personer med utvecklingsstörning som ett dilemma som motverkar tillträde till olika mötesarenor och därmed skapar utanförskap. Det grundläggande i dilemmaperspektivet är att alla ska mötas utifrån sina olikheter (Nilholm, 2005).

7.1.1. Slutsats om frågeställning 1

Den första frågeställningen besvaras med att specialpedagogikens grundläggande traditionella perspektiv inte undersöker vad som kan öka stöd-användarnas självbestämmande eller delaktighet utifrån dessas egna perspektiv. Det utgår från att det finns metoder för att få grepp om livssituationen, som kan konstrueras utan särskilt inflytande från deltagarna.

Två av de sex verken ligger närmare ett kategoriskt perspektiv (Personne & Åkerström, 2012 samt Gustafsson, 2011). Det kritiska perspektivet tar upp dilemman som något socialt konstruerat. Frågan är om stöd-användaren blir mer eller fullt ut självbestämmande och delaktig om omgivningen skulle kunna ta bort alla hinder och barriärer. Alsterdal, m.fl. och Björne m.fl. är exempel på detta.

Nilsson och Tillberg Mattsson (2012) och Blomberg (2006) ser rätten till brukarinflytande, och att behoven av omsorg blir motstridiga, som upphov till dilemman. Blomberg pekar på många olika faktorer som skapar dilemman och gör dem svårlösta. Både valsituationer och

målkonflikter dyker upp som hinder för självbestämmande och delaktighet, vilket Nilholm (2005) pekar på. Blomberg tar upp faktorer som social trygghet och ekonomisk välfärd. Men inte något verk tar upp frågor som genus och etnicitet, vilka också är olikheter som skapar dilemman.

7.2. Diskuterar författarnas hälsoaspekter på de stressorer som funktionshindrade möter i sitt dagliga liv?

7.2.1. Kontroll och struktur

Personne & Åkerström (2012) kom fram till att stöd användare saknade känslan av kontroll över sina liv om personalen inte hade tillräckliga kunskaper. Kompetent stödpersonal kan bidra till att personalen är mer reflekterande och inte är rädda för att misslyckas. Forskarna menar att självskattningsformulär skulle kunna vara en del i att stöd användarna uttalar sig om upplevd självständighet. Björne m.fl. (2012) nämner också att brist på kontroll och inflytande kan leda till utmanande beteende och att självbestämmande är ett sätt att ge kontroll till stöd användaren. Det kan vara så att stödpersonalen överskattar stöd användarens förmåga ”att förstå och bearbeta information” och stödpersonalen bör ha förståelse för den nedsatta kommunikativa förmågan, även om det finns en verbal förmåga hos stöd användare med utmanande beteenden. Andra stöd användare saknar förmåga att uttrycka sig.

Blomberg (2006) ger ett exempel på hur stöd användare upplever struktur med fastlagda rutiner och nyttan av genomförandeplanen:

”Det är bra att man får sköta disk och städning, men personalen hjälper mig litet med att städa och med mat och disk ibland. Vi städar på onsdagar. Jag har hemmaträning varannan måndag och då hjälper Jenny mig att tvätta. Jag ringer henne nästan varje dag. Personalen hjälper mig med pengarna. Jag får fickpengar på måndagar och torsdagar. Jag handlar på fredagar men nu handlar jag litet på tisdagar också” (s.30).

”Det syns inte på mig att jag har en sjukdom, det är jobbigt när de påpekar det jämt. Jag försöker glömma det, att inte tänka på det, men jag har det i mitt inre hela tiden. Det står i mina papper vad jag har gått igenom” (s.29).

Hur påverkar schemat självbestämmandet för stöd användaren? Ska stöd användaren göra promenader själv, även om det finns risk att falla eller gå vilse? En olycka kan ifrågasätta om stöd användaren ska kunna få promenera självständigt. Om stöd användaren har varit borta länge, när är det dags att leta? Det behöver ju inte betyda katastrof, utan det kan ju vara så att de träffat en kamrat och hälsar på denne. Om nu olyckan händer, vilket det även kan göra för individer utan funktionshinder, så har promenaderna gett stöd användaren livsglädje och förutsättningar finns att stöd användaren blir återställd och kan fortsätta leva ett aktivt liv (Alsterdal, m.fl.2010). Går stöd användaren efter ett schema såg Blomberg (2006) att stöd användarna deltog sporadiskt i den organiserade fritidsverksamheten även om aktiviteterna inte bör inkräkta på hälsofrämjande aktiviteter (Blomberg, 2006, s. 30):

”Förut gick vi och simmade varje onsdag men nu städar vi, men ibland gör vi det och städar på torsdagar.”

Så när stöd användaren vill protestera mot kontroll och struktur, när denne inte får simma eller promenera, så kan det utlösa utmanande beteenden. Frågan är om självskattningsinstrument hjälper mot frustrationen stöd användaren känner. Även om kontroll och struktur kan öka känslan av hanterbarhet i situationer, så kan det samtidigt komma i konflikt med känslan av

begriplighet, dvs. att kontrollen strider mot den egna självstyrningen utifrån vad man själv begriper om sina behov.

7.2.2. Stödandarens fritidsverksamhet

Blomberg (2006, s. 127) observationer visade att delaktighet bygger på relationer, att ”känna till spelreglerna, skriptet, och anpassa sig och inte ta alltför stort utrymme när övriga i samhället inte tillåter detta”. Sociala regler handlar om välgrundade val om hur man ska bete sig, även om man inte kan förväntas att passa normen. Det gäller att utveckla en positiv självbild, ett accepterande av sin annorlunda personlighet, men att ändå kunna undvika de värsta sociala ”tabbarna”. Blomberg (2006) såg både inkluderande och utanförskap relaterat till stödandarens möjliga interaktion. En exkluderande arena är en fritidsverksamhet som riktar sig enbart till stödandare och anställda i verksamheten, exempelvis dagligverksamheten, Intresseorganisationen Föreningen för Utvecklingsstörda och dess familjer (FUB) ordnar FUB-dans, FUB-möten, och gruppboendets aktiviteter. En inkluderande arena är verksamhet som är öppen för alla i samhället som exempelvis bowlinghall, bibliotek, dansrestaurang, affärer och föreningar (Blomberg, 2006). Eftersom stödandarna ska uppmuntras till att inkluderas så ser Blomberg (2006) och Inspektionen för vård och omsorg (IVO, 2015-58) att fritidsverksamheten har förändrats från kollektiva arrangemang till mer individuella aktiviteter. Bruk av samhällets ordinarie fritidsutbud har ökat för stödandare, eftersom de får hjälp av stödpersonal, kontaktpersoner, vänner eller anhöriga. Sådana aktiviteter hotas av bemanningsproblematik eller att stödboenden ligger utplacerade så ocentralt att det blir för långt avstånd till aktiviteterna för stödandarna.

Delaktighet i gemenskaper och grupperingar är inte självklar när friheten kringskärs. Strukturella exkluderingar kan vara politiska maktbeslut som verkställs eller tas utan diskussion med stödandare. Till exempel kan sparförslag tolkas som bristande delaktighet, eftersom de påverkat stödandarna utan att de hördes eller förstod informationen. Strukturell inkludering är politikens möjligheter att skapa resurser till stödandarna (Blomberg, 2006).

Blomberg talar om att förstå spelreglerna är en viktig hälsoaspekt, annars försöker omgivningen få stödandare att bete sig ”normalt” genom att behandla harmlösa olikheter, vilket sker på bekostnad av helheten. Exempelvis: människor med autismspektrum har inte någon intuitiv förståelse för sociala hierarkier, vilket kan misstolkas av omgivningen som olydnad eller respektlöshet (Sainsbury, 2012). Stödandaren känner av om den inte får delta i en fritidsverksamhet på sina egna villkor. Fritiden har en stor betydelse för alla individer och det är inte lätt att komma in i egna aktiviteter som inte är samordnade av LSS. Deltar stödandaren i aktiviteter som inte är samordnade av LSS så finns det en möjlighet att stödandaren inte behöver känna sig som en person som har funktionshinder utan är delaktig.

Delaktighet i gemenskaper, vars spelregler man förstår, kan tolkas som aspekten meningsfullhet i känslan av sammanhang.

7.2.3. Stress och hälsa

Övervikt gör att stödandare lever i riskzonen för ohälsa. När stödandare har övervikt försöker stödpersonalen skapa gemensamma middagar. Vanligt är också att ekonomin är kopplad till gode mans konton och att man försöker motverka impulsiva köp av bullar, snabbmat, sötsaker och dricka genom att stödandaren inte får hämta ut pengar själv. Detta är dock på gränsen till tvång (Alsterdal, m.fl. 2010). Författarna diskuterar mycket lite hur stödpersonalen gör det meningsfullt att stödandaren köper nyttigare godsaker så att de känner livskvalité.

Stress till följd av kroppsliga reaktioner, och som ”tar sig uttryck i beteenden som vanligtvis inte förknippas med personen ifråga”, kan definieras som ”en obalans mellan upplevda krav från omgivningen och upplevd förmåga att hantera dessa krav” (Björne m.fl. 2012). Hög

stressnivå hos stödpersonalen riskerar kvaliteten på stödet till stöd användaren, eftersom den positiva interaktionen blir lägre. Stödpersonalen påverkas också av chefers stöd, organisationens struktur, tydlighet i yrkesrollen, yrkesstatus, ålder och utbildning. Men även av vilka copingstrategier som används och hur man tolkar det utmanande beteendet hos stöd användaren. En tydligt beskriven handlingsplan över arbetssätt vid utmanande beteenden gör det förutsägbart hur man ska agera både för stöd användaren och för stödpersonalen. Det ger stöd användaren redskap för kontroll över vardagen så att den blir strukturerad – både hanterbar och begriplig. Att det finns resurser i form av tid till att ägna sig åt positiva aktiviteter med stöd användaren ger livskvalité till denne.

Samhället bör skapa en anpassad miljö för stöd användarens annorlunda kognition för att minska dennes stress. Eftersom stöd användaren har begränsat med energi gäller det att skapa meningsfulla aktiviteter både i hemmet och vid daglig verksamheten. Författarna pekar också på betydelsen av boendets miljö, som kanske inte alltid är anpassad till stöd användarens behov, vilka kan vara påverkade av kommunikationssvårigheter, sömnstörning, psykisk ohälsa och en begränsad förmåga till social interaktion. Detta påverkar engagemanget i meningsfulla aktiviteter. De livslånga insatserna med den ständigt närvarande stödpersonalen och behovet hos stöd användaren av stödinsatser påverkar graden av självständighet. Forskning visar ett ”tydligt fastställt samband mellan självbestämmande och förhöjd livskvalité” (Björne, m.fl. 2012, s. 57).

7.2.4. Slutsats om frågeställning 2

Den andra frågan att svara på gäller om ifall författarnas diskussioner angående hälsoaspekter, relaterade till de stressorer som funktionshindrade möter i sitt dagliga liv, är tolkbara enligt Antonovskys teori om känslan av sammanhang. Författarna talar om kontroll och struktur som både bra och förhindrande vid aktiviteter. För att tillvaron skall kännas sammanhängande gäller att stöd användaren har ett bra arbete och fritidsverksamhet för att denne skall kunna vara delaktig, involverad och aktiv i samhällslivet. Delaktighet är förutsättning för att kunna leva som andra. Det är kopplat till självbestämmande, integritet och frivillighet. Björne m.fl.(2012) rapporterade sambandet mellan självbestämmande och förhöjd livskvalité, vilket kan tolkas som att stöd användaren upplever mer av känslan av sammanhang. Därmed kan man säga att många av författarnas argument kan tolkas vara relevant för teorin om känslan av sammanhang, även om ingen författare i urvalet själv gör den bestämda kopplingen.

Blomberg får stöd i att den sociala omgivningen styr människor till hur beslut fattas och normer tolkas. Kommunikationen bidrar till förändring. Det handlar om hur informationen som sänds uppfattas och tolkas av mottagaren (Brunt & Hansson, 2005). Stöd användarnas medverkan handlar om empowerment (egenmakt) och demokratisk delaktighet när rutiner skapas som ger trygghet (Jensen & Kuosmanen, 2008). Stödpersonalen bör ha en förståelse för hur individer samspelar genom delaktighet med sin omgivande familj, arbetslaget och organisationens uppbyggnad. Stödpersonalen bör ha ett salutogent fokus på att resurser som finns för stöd användare fungerar och kommer till effektiv nytta för att bidra till dennes hälsa och välbefinnande (Payne, 2010).

7.3. Vilka konkreta dilemman för stödpersonalen diskuteras av författarna?

7.3.1. Dilemmat får man övertala?

Stöd användaren har pengar och vill köpa en sak, som för stödpersonalen verkar onödig, och stödpersonalen försöker övertala denne att köpa något som stöd användaren skulle ha mer nytta av eller tycka om på annat sätt. Kanske får stödpersonalen backa ett steg till i tanken och fråga sig vad behovet av köpet representerar (Alsterdal, m.fl. 2010). Stödpersonalen får inte

övertala, men kan hamna i svåra dilemman där stödpersonens bästa står i konflikt med stödpersonens vilja (Alsterdal, m.fl. 2010).

Björne, m.fl.(2012) skriver att svensk lagstiftning är tydlig med att det inte är tillåtet med tvångs- och begränsningsåtgärder. Det är ett påtvingat kroppsligt ingrepp och frihetsberövande om stödpersonal skulle få för sig att hålla fast en stöd användare och avgränsa individens rörelser eller hindra personens rörelsefrihet genom att stänga in individen eller stänga in sig tillsammans med individen (SFS 1974:152, Regeringsformen 2 kap. 6 och 8 §). Stödpersonalen får inte manipulera eller utöva tvång och frihetskränkning, så hur kan stödpersonal hjälpa stöd användaren med övervikt?

Dilemman är att det ofta blir konflikter kring mat och godis. Om en stöd användare till exempel dricker mycket läsk med hög sockerhalt, blir det en pedagogisk utmaning för stödpersonalen att hitta alternativ samtidigt som stöd användarens vilja gäller. Övervikten ger trötthet vilket bidrar till humörsvängningar. Humörsvängningar gör stöd användaren mer isolerad, eftersom det skrämmer ”vänner på boendet och gör dem irriterade och avståndstagande, eftersom de har svårt att veta hur de ska förhålla sig” till stöd användaren (Alsterdal, m.fl. 2010, s. 40).

Den stora utmaningen med delaktighet är att ge stöd användare med nedsatt beslutsförmåga frihet och självbestämmande. En problematik med begreppet ”brukarinflytande” är när stöd användarna är oförmögna att inse sina begränsningar, och inte kan, eller har möjlighet av andra orsaker att ta ansvar och utöva inflytande. (Nilsson & Tillberg Mattsson, 2012). Stöd användare som utmanar verksamheten med sitt utmanande beteende löper risk för begränsningsåtgärder. Anhöriga och företrädare kan dessutom anse att det krävs skydd och begränsande tvång för att skydda stöd användaren. Åtgärder handlar ofta om att hindra stöd användaren att använda pengar, alkohol, cigaretter, onyttig mat eller föremål som kan skada andra eller henne eller honom själv. Vid skyddsåtgärder ska dessa ha ett tydligt syfte. Stöd användaren skall ha gett sitt samtycke till åtgärdens genomförande, annars blir det ett tvång och en begränsningsåtgärd. Synen på att tvångs- och begränsningsåtgärder är skyddande och inte tvingande gör att rapportereringar sällan förekommer en uppfattning, vilket också IVO bekräftar (Björne, m.fl. 2012; IVO 2015-56). Dessutom är metoder som handgripligen hindrar stöd användare vid utmanande beteenden potentiellt farliga både för stödpersonal samt stöd användare. Fasthållningstekniker kan till och med öka stöd användarens upprördhet. Istället rekommenderar man medicinering vid svåra beteenden, utan psykiatrisk indikation, trots att de medför ökad risk för biverkningar (Björne m.fl. 2012).

7.3.2. Dilemman i samhällets och omgivningens bemötande.

Ett dilemma är att samhället tillskriver personer med utvecklingsstörning kollektiva egenskaper. Männerna tillskrivs att de är farliga och våldsamma, Kvinnorna tillskrivs att de har många sexuella relationer och bristande moral. Stöd användarna känner rädsla att bli utpekade som utvecklingsstörda (Blomberg, 2006). Ökad förståelse av delaktighet konstrueras i samspel med andra och tillskrivningar påverkar mötet och bemötandet. Självbilden hos stöd användaren ”är en social konstruktion som utvecklas i relation med andra” där Blombergs (2006, s. 127) observationer visade att delaktighet bygger på relationer, att ”känna till spelreglerna, skriptet, och anpassa sig och inte ta alltför stort utrymme när övriga i samhället inte tillåter detta”. Sociala regler handlar om välgrundade val om hur man ska bete sig, även om man inte kan förväntas att passa normen. Det gäller att utveckla en positiv självbild, ett accepterande av sin annorlunda personlighet, men att ändå kunna undvika de värsta sociala ”tabbarna”. För hur ostadat får det vara hemma hos en stöd användare?

För vissa stöd användare är anledningen till att de har stöd att de är samlare/belamrare. Det kan ha gått så långt att deras hyresvärd hotar med vräkning vid bristande städning eller

anhopningar av skräp. Här behöver stödpersonalen också kommunicera med omgivningen. Hyresvärderna kan t.ex. behöva hjälp att röja, sanera och hålla bostaden i ett godtagbart skick. Ett annat exempel är stödpersonaler som har svårt att lägga sig på kvällen och komma upp på morgonen. Kvällsrytmen kan dessutom göra att de kan störa grannarna vid fel tidpunkt på dygnet (Gustafsson, 2011).

Blomberg (2006) hänvisar till tidigare forskning, som ser en ambivalens hos stödpersonalen inför svårigheterna, som finns i vardagsarbetet, vilket skapar frustration hos personalen. Stödpersonalen upplever det svårt med normaliseringskrav från omgivningen. Blomberg (2006) fann att det kunde leda till ett uppfostrande förhållningssätt i interaktionen mellan stödpersonaler och stödpersonaler. Det kan innebära offentliga tillsägelser och social kontroll samt uppfostran. Blomberg observerade att det fanns tillfällen då stödpersonalen tog över interaktionen. Stig som bor i en gruppboende får ingen egen telefon eftersom stödpersonalen inte anser att han har behov av den, eftersom han kräver stöd för att använda den.

7.3.3. Tidsbrist som ett dilemma.

Gustafsson (2011) ser tidsbrist som ett dilemma. Tid är en tilldelad resurs för att skapa relationer och tillit. Tillsammans med avsaknad av kompetens hos stödpersonalen kan det öka konflikter hos stödpersonaler, som har ett utmanande beteende, missbrukar eller är psykotiska. Författaren betraktar stödpersonalens oro över stödpersonalen som en upplevelse av relationen med stödpersonalen, då oron över vissa situationer kan betraktas som engagemang från stödpersonalen. Ett annat dilemma med tidsbrist är att passa tider vilket är ett hinder mot självständighet och då kan behovet av stöd stå i konflikt med behovet av frihet.

7.3.4. Kommunikation om samverkan som ett dilemma.

Kommunikationen är viktig för att skapa delaktighet och självständighet, men vem ska meddela daglig verksamhet om stödpersonalen inte vill gå dit? Har stödpersonalen någon rätt att byta ”arbetsplats”? Alla har rätt till ett arbete, men eftersom flertalet stödpersonaler inte klarar den ordinarie arbetsmarknaden ordnas det daglig verksamhet i kommunerna enligt LSS (Alsterdal, m.fl. 2010). Alla ska ha ett arbete, dvs. åtminstone daglig verksamhet enligt LSS. En stödpersonaler, som Blomberg (2006) intervjuat, kan både vara stolt över sitt arbete, men längta efter variation, att göra något annat och träffa nya människor. Men om det inte är intressant, så stannar stödpersonalen hemma. De mister hoppet om att få byta arbetsuppgift och att kunna få ett lönearbete. När personalen försöker övertala om att det inte behövs telefon när alla andra har en, eller att man bör gå till sin dagliga verksamhet, så upplever stödpersonaler såväl empati som kontroll från stödpersonalen (Blomberg, 2006). Stödpersonaler har nytta av att rutinerna är samordnade mellan boendet och daglig verksamheten. Stödpedagogerna vet genom sin ”tysta kunskap” att detta kräver en bra kommunikation mellan boendet och daglig verksamhet, men forskning saknas (Alsterdal, m.fl. 2010).

Genomförandeplanens syfte är att kommunicera samverkan. Kravfällan är om daglig verksamheten och boendet saknar gemensamma mål som är kommunicerade med stödpersonalen. Målet kan bli ett krav och denne kan tappa motivation för sitt arbete. Syftet är en kommunikation, som måste upprepas i korta inslag för att förmedla målen som ska bygga upp ömsesidig tillit hos alla inblandade. Daglig verksamheten och boendet ska sträva mot samma mål och ha liknande kommunikation mot stödpersonalen. Kommunikationen ska upprepas till stödpersonalen, som måste uppleva att det fungerar, och få en egen erfarenhet inorporerad, att man omsluts av något gemensamt. Oklara förväntningar på varandra kan skapa tvångshandlingar. Om stödpersonalen försöker övertala stödpersonalen kan hen också tappa motivationen. Målet får lov att ta tid att nå. Vid samverkan och delaktighet med stödpersonalen borde man ta mer hänsyn till stödpersonalens förmåga och dagsform och inte till en bristande vilja. Beredskap bör finnas att ibland låta stödpersonalen vara överksam.

Eftersom det ofta exempelvis städas en viss dag för stöd användaren så är det inte lätt att byta dag, då det finns fler stöd användare som delar på personalen på ett boende som behöver stöd de andra dagarna. ”Det här är människor som kan utföra själva, men inte vet hur man gör, eller inte vet var man börjar”. Stöd användare har svårigheter med att fatta beslut och övergripande sammanhang (Gustafsson, 2011, s. 24).

7.3.5. Slutsats om frågeställning 3

Den tredje frågeställningen besvaras med att dilemman ofta är av liknande karaktär. Undersökningen ser att tidsaspekten återkommer inom flera andra av kategorierna i analysen. Tidsbristen gör sig hela tiden närvarande. Tidsbrist försvårar exempelvis kommunikationen som handlar om förståelse, handling och hur mening skapas i samspel mellan individer som organiserar sig i system i omgivningen. Det leder till att man måste ta reda på konstruktionen av det sociala skeendet genom den narrativa berättelsen, ta reda på nätverket, vilka som är inblandade i problemet, hur lösningen kan utföras och var stödet finns för att hitta en hjälpsam miljö (Payne, 2010). Detta leder till dilemman. Alsterdal m.fl. (2010), Björne m.fl.(2012) och Blomberg (2006) studerar dilemman på olika nivåer i verksamheten, exempelvis stöd användare, medarbetare, systematiskt kvalitetsarbete i organisationen samt omgivningen, vilket kan ses som ett kritiskt eller dilemmaperspektiv på specialpedagogiken enligt Nilholm. Nilsson och Tillberg Mattsson (2012) samt Personne och Åkerström (2012) håller sig enbart till relationen stöd användare och stödpersonal, vilket kan ses som ett traditionellt perspektiv på specialpedagogik, enligt Nilholm.

Författarna nämner eller diskuterar att det finns en lagstiftning som ska motverka tvång och begränsningsåtgärder. Det är myndiga personer, som stödpersonalen har med att göra, trots att stöd användarna inte alltid kan se konsekvensen av sitt handlande. Vad författarna inte uttalar är att allt är en fråga om bra bemötande som handlar om etik. Lindqvist (SOU 1999:21) vill genom nio vägar öka kompetensen och utveckla bemötandet av individer med funktionshinder. Lindqvist (a.a, s. 104) menar ”att en viktig faktor som skiljer det goda bemötandet från det dåliga är just människosynen”. Lindqvist förespråkar professionalitet och medmänsklighet som empati. Detta är inte bara avgörande i det enskilda mötet, utan även det kollektiva samhällets bemötande och attityder från ”beslutsfattare på alla nivåer i samhället” (a.a, s. 105). ”Kommunikation handlar inte bara om orden, utan även om gemensamt språk och samspel människor emellan” (a.a, s. 102).

7.4. Vilken beskrivning ger författarna av de strategier som stödpersonalen kan pröva i praktiskt arbete?

Björne m.fl.(2012) skriver att Socialstyrelsen är den som är pedagogiskt ansvarig för att LSS-verksamheten skapar delaktighet och självbestämmande åt stöd användaren, men att det saknas nationella riktlinjer för verksamheterna. Det finns ingen förteckning över vilka metoder som används idag. Socialstyrelsen hänvisar enbart till att hitta fram till en god praxis och få vägledning i valet av metoder, som ska vara förenliga med LSS, som att ha en humanistisk människosyn. Författarna poängterar vikten av att kontinuerligt diskutera arbetssätt, planera och förebygga samt att resonera kring för och nackdelar med olika arbetsmetoder. Författarna drar slutsatsen att de flesta metoderna har bristfällig vetenskaplig evidens utifrån longitudinella studier, som undersöker ifall effekterna av den pedagogiska insatsen består. De föreslår att det är en central uppgift att öka kunskapen om vilka metoder som passar den enskilde stöd användaren (Björne, m.fl. 2012).

7.4.1. Öka upplevelsen av delaktighet

Det är positivt att låta stöd användaren få bestämma över sin egen inredning, men ibland kan stödpersonalen behöva hjälpa stöd användaren att inse att saker åldras och behöver bytas ut. Detta behöver ske oerhört långsamt, eftersom samma saker kan vara betydelsefulla och innebära trygghet för stöd användaren. Stöd användaren kan i sådana här sammanhang ha svårighet att välja eller uttrycka sitt tycke eller misstykke samt känna sig lurad och manipulerad av stödpersonal (Alsterdal, m.fl. 2010; Lewin, 2014).

Stöd användaren vill inte duscha. När blir det ohygieniskt? Stödpersonalen försöker sätta det på schemat så det blir strukturerat. Genom att skoja, leka och busa försöker man göra det roligare. Går man till exempelvis till en simhall kan nya förebilder göra att stöd användaren vill imitera och på så sätt duscha, föna håret och så vidare. Bildstöd kan visa konkret vad som ska hända och göra det strukturerat (Alsterdal, m.fl. 2010).

7.4.2. Skapa samhörighet för lärande i utvecklingszonen

Alsterdal, m.fl. (2010) kopplade pedagogiken till Vygotskijs sätt att se att det finns två grundläggande sätt att handla. Individerna kan upprepa och återskapa redan inarbetade handlingsmönster och upprepa det man gjort tidigare för att kunna förutse så att det känns tryggt och hanterbart. Kreativ verksamhet innebär ”att skapa allt mer utvecklad förståelse, träffsäkrare tolkningar och tillvägagångssätt som fungerar bättre än de gamla”. ”Fantasi och kreativitet handlar om att kombinera och bygga vidare på erfarenheter och befintlig kunskap, men sätta samman det gamla till nya kombinationer” (Alsterdal, m.fl. 2010, s. 63).

Björne, m.fl. (2012) hittar ett flertal arbetsmetoder med varierad vetenskaplig evidens. En metod är konsekvenspedagogik, genom dialogen gäller det att få stöd användaren att klara av att tolka och förstå sina egna reaktioner för att se orsakssamband. Målet är att stöd användaren ska kunna reglera sina egna affekter och impulser, något som kan vara svårt vid svaga kognitiva funktioner. Därför avråder Socialstyrelsen (2015-12-3) från denna arbetsmetod, som med för högt ställda krav kan öka utmanande beteende.

”Nonviolent communication” vill lära oss inse att det är kompetenser som ska mötas och att bara genom att lyssna kan man lära. Samtalet ger ökad insikt i utvecklingszonen som kan fördjupa kunskapen till ett lärande. I samhället finns ett flertal organisationer med människor som arbetar på att öka stöd användarens sociala nätverk. Det är lätt att boenden och dagligverksamheten glömmer att samverka med dessa värdefulla och engagerade människor när det inte finns tid och när resurserna krymper (Blomberg, 2006).

Blomberg (2006) visar tre exempel på metoder för fritidsverksamhet som strävar efter delaktighet för stöd användarna. Den första bygger på att stöd användarna kan delta i ”vanliga” fritidsaktiviteter som organiseras i samhället, t ex scouter eller fotboll.

Den andra metoden är öppen träffpunktsverksamhet på fasta tider, till exempel FUB-verksamhet. Gruppaktiviteterna och aktiviteter i samverkan med andra gruppbestäder kan ge trygghet. Grupperna får inte vara för stora, utan då bör man dela på dem (Blomberg, 2006).

Den tredje metoden arbetar individuellt med öppen träffpunktsverksamhet i form av ”drop-in-” verksamhet. Då fokuseras aktiviteten på stöd användarens önskemål och stödbehov. Genom delaktig planering ökas stöd användarens ansvar för genomförandet. Behovet av stöd kan exempelvis ske ”via en frivillig organisation, kontaktperson, ledsagare eller färdtjänst” (Blomberg, 2006, s. 169).

7.4.3. Lågaffektivt bemötande vid utmanande beteende

Lågaffektivt bemötande kan minska eller undvika konflikter vid utmanande beteenden hos stöd användaren. Utmanande beteenden hos stöd användaren orsakar bekymmer för den enskilde eller omgivningen beroende på dess intensitet och varaktighet. Hos den enskilde kan de leda till tvångstankar, tvångshandlingar, exkludering och negativa konsekvenser som kan på-

verka livskvaliteten. När stöd användaren inte kan klara sin situation reglerar hen svårigheten med affekt och utför en handling som kan uppfattas som aggressiv. Handlingen har inte som intention att kommunicera eller skada någon, men informerar att stöd användaren har hög affekt och upplever situationen som stressfull. Eftersom lugn och självkontroll hänger ihop gäller det att lugna och se till att stöd användaren behåller kontrollen över sig själv så att denne kan samarbeta med sin omgivning (Björne, m.fl. 2012; Hejlskov Elvén, 2014). Användbara beteendeanalysmetoder är ABA (Applied Behavior Analysis) och CPS (Collaborative Problem Solving). Dessa metoder, som handlar om låg-affektivt bemötande och praktiskt förhållningssätt hos stödpedagogen, som kroppsspråk, fysiskt avstånd, konfliktutvärdering och pedagogiskt stöd, borde underlätta kommunikationen vid utmanande beteenden kopplade till nedsatta kognitiva funktioner. Dock finns det inga oberoende studier av hög vetenskaplig klass som stöder detta (Björne, m.fl. 2012).

7.4.4. Motiverande handlingar och närvaro

Stöd användarna i Gustafssons (2011) studie bekräftar, att för att vissa saker skall bli gjorda krävs närvaron av en annan människa. I stöd användarnas omgivning finns nätverk av flerprofessionella team, som integrerar sociala och psykologiska aspekter av praktiken som ska samverka med varandra och integreras till en helhet. Stödpedagogens uppgift är att skapa samverkan i nätverket runt stöd användaren som exempelvis läkare, gode man och kontaktpersoner. Det kan även ingå att exempelvis tillsammans med stöd användaren boka tandläkarbesök, att motivera vissa besök, att prata om besöket, hålla kontroll när besöken ska ske så att stöd användare inte glömmer dem eller att missa att komma i tid. Personal kan även följa med. En tid att passa kan upplevas som irriterande för stöd användare och kännas uppbundet även om stödpedagogen hjälper till att göra skillnad mellan ordning och kaos (Gustafsson, 2011).

En motsägelsefull aspekt är tidsbristen. ”Det krävs tid för att skapa en tillitsfull relation och tid för att ’komma igång’ som inte alltid finns” för stödpedagogen eller medarbetarna (Gustafsson, 2011, s. 3). Stödet utformas efter stöd användarens kartlagda behov och gränser för utförande av praktiska sysslor. Behovet ska tillgodose att få ordning i livet och självständighet. Det kan handla om att få stöd med att sköta hushållssysslor, klara relationer till närstående och att arbeta (Gustafsson, 2011). Gustafsson (2011) ser ”pusha på” genom vardagliga samtal som en väg att få stöd användaren delaktig. Att skapa struktur som en strategi för att få ordning för stöd användaren i vardagen. En god relation är viktig, men det tar tid att bygga upp en relation och tillit.

7.4.5. Samordnad personalsamverkan

För att öka delaktigheten och nå större självständighet krävs samstämmighet i informationsöverföringen och att stödpersonalen agerar på liknande vis för att på så vis komma igång och utföra planerade sysslor. Detta uppnås genom skriftliga anteckningar, gemensamma samtal och handledning (Gustafsson, 2011).

Organisationsmässigt ger starkt ledarskap, i form av att ledare är synliga och tar en aktiv roll, en lugnare miljö och kompetenshöjande åtgärder för stödpersonalen. Man ser gärna att det finns nätverk för gemensamt erfarenhetsutbyte och lärande samt fastlagda rutiner i verksamheten. Rutinerna behöver inte följas slaviskt av stödpersonalen om det finns behov att på annat sätt möta den enskildes behov. Men tydliga uppdrag och tydliga mål blir vägledande möjligheter i beslut (Björne, m.fl. 2012).

7.4.6. Tydliggörande strategier för att öka begripligheten och hanterbarheten

Personne & Åkerström (2012) förespråkar metoden begåvningsstöd där stödpersonalen med små medel, exempelvis genom tydliggörande tejp i olika färger, skulle kunna ge stöd användaren grepp om vardagen. Tydliggörande självskattningsinstrument är ett hjälpmedel när stöd-

pedagogen tillsammans med stöd användaren lägger upp en genomförandeplan. Forskarna tydde den ökande självständigheten hos stöd användaren på att stödet underlättade i olika situationer eller att stöd användaren lärt sig moment utantill. Ibland hade stöd användaren önskemål om ökad självständig, även om det fanns medicinska svårigheter att utföra just det stöd användaren önskade. Stödpersonalen dilemma var då att skydda stöd användaren mot misslyckande eller ge denne en känsla av att allt var möjligt. Personalen fick ”se hur viktigt det är för den enskilda att få pröva och försöka” (Personne & Åkerström, 2012, s. 11). Självskattningsinstrument kan få stöd användaren att upptäcka att ”jag gör redan mycket själv” vilket kan stärka självbilden. Kanske diskuteras mer behovet av stöd än vad man klarar själv. Det gäller att formulera tolkningarna, både hur uppgifterna ska genomföras och hur resultatet ska tolkas. Tidsplanen bör vara generös samt uppmärksamma möjligheter och salutogent tänkande. ”Det är viktigt som människa att få pröva på, det är svårare att lyckas om man aldrig får misslyckas. Det är viktigt att lära sig av sina egna erfarenheter och inte av andras erfarenheter” (Personne & Åkerström, 2012, s. 13).

Björne, m.fl. (2012, s. 4) tycker att stödpersonalen ska erbjuda stöd ”som ger möjlighet för den enskilde att uppleva god livskvalité”, men det finns inte en enhetlig lösning som passar alla stöd användare, utan det beror på deras önskemål och på situationen som råder. De rekommenderar att stöd användaren lär sig använda kommunikationshjälpmedel, exempelvis att använda sociala berättelser tillsammans med tydliggörande pedagogik samt avslappningsövningar. Sociala berättelser är enkla att skriva och kan lätt anpassas till stöd användaren. Ett exempel på tydliggörande pedagogik (structured teaching) är TEACCH (Treatment and Education of Autistic and related Communication handicapped Children), som författarna skriver är en av de metoder som stöd användare med svag kognitiv förmåga kan tillgodogöra sig. Metoden utgår från att beteendet är ett budskap till omgivningen som omgivningen ska tolka. Det är stor skillnad på att lägga fokus på beteendet jämfört med att ta reda på orsaken till beteendet, som man gör i TEACCH, vilket är mer tidskrävande. Lewin (2014) påstår att det bara är TEACCH som gör anspråk på att vara evidensbaserad praktik och arbetsmetod, vilket motsägs av Björne, m.fl. (2012).

Olika scheman och strukturering av tid är redskap för att indela dagen och dess aktiviteter. Dagverksamheten har mellan de schemalagda aktiviteterna inslag av saftpauiser, ringklocka, pausgymnastik och medicinlistor. Även om det kan försvåra delaktighet och självständighet upplever stöd användaren struktur med fastlagda rutiner och nyttan av genomförandeplanen. För stöd användare med kommunikationssvårigheter kan det underlätta att ha kontaktböcker (eller på ipad) som kan innehålla bilder och sociala berättelser (Blomberg, 2006).

7.4.7. Slutsats om frågeställning 4

Den fjärde frågeställningen besvaras med exempel på både tydliggörande pedagogik och dialektisk pedagogik som strategier för stödpersonalen i det praktiska arbetet. Författarna instämmer med Socialstyrelsen (2015-12-3, s. 23) att ”individuellt anpassad tydliggörande pedagogik bör användas” och författarna ger relativt överensstämmande råd om hur stödpersonalen ska gå tillväga.

Användning av tydliggörande pedagogik, som visuella hjälpmedel, hjälper stöd användaren att till exempel förutse vad som ska hända, kommunicera sin vilja och att kunna välja mellan olika aktiviteter. Allt detta kan bidra till att göra världen mer begriplig för stöd användaren och dennes förmåga att kunna se sin roll i sitt sammanhang. Andra ”verktyg” för stöd användaren är att ta sig tid, vara lyhörd och att konkretisera. ”Arbetet i omsorg innebär att hitta alternativa lösningar om de vedertagna inte fungerar” (Larsson & Nohrstedt, 2012, s. 57).

Dialektisk pedagogik bygger på förståelse, tolerans och på att bygga tillit för att nå det främsta syftet, som är att försöka följa stöd användarens vilja och bidra till att hjälpa denne. Stödpedagogens uppgift blir att ha ett salutogent (hälsofrämjande) synsätt som fokuserar på

arbetsätt och metoder som främjar hälsa och meningsfullhet (Carlsson & Nilsson, 2011). Där ger författarna olika råd och olika syn. Alsterdal m.fl. (2010) nämner att de vill göra en uppgift roligare genom att ”pusha” på med humor och lek och kopplar samhörighet för lärande i utvecklingszonen. Björne m.fl.(2012) vill undvika konflikter med lågaffektivt bemötande, TEACCH, NVC och beteendemetoder. Personne och Åkerström (2012), Gustafsson (2011) och Blomberg (2006) förespråkar Alternativ och Kompletterande Kommunikation (AKK) och sociala berättelser.

7.5. Har författarna synpunkter på hur relationen teori – praktik ser ut för stödpersonalen?

Samhället förändras och nya problem uppstår. Ideologin om delaktighet och självbestämmande ställer nya krav. Riktlinjer – ideologins lösningar som läggs uppifrån från lagstiftning eller myndighet – är inte alltid tillämpningsbara i verkligheten och det uppstår glapp i form av dilemman (Alsterdal, m.fl. 2010).

Stödpersonalen arbetar med sig själva som verktyg och de arbetar mycket efter sunt förnuft, personliga åsikter och egna värderingar. Metoden gör att stödpersonalen blir mer reflekterande och att de förstår att de tolkar olika och gör på olika sätt, trots att det är viktigt att stödpersonalens stöd är så lika som möjligt för att kunna öka självständigheten hos stöd användaren (Personne & Åkerström, 2012). Personne & Åkerström (2012) tar upp en stöd användares önskan om att baka självständigt. Efter ett tag tackade stöd användaren nej till att baka mer. Vid projektets slut hade stöd användaren fortfarande önskemål om att baka. Begåvningsstödet kan ha underlättat, och stöd användaren kan ha lärt sig momenten utantill, men författarna ifrågasätter inte varför stöd användaren har önskemål om att fortsätta baka, men ändå inte vill göra det.

Alsterdal, m.fl. (2010, s. 44) skriver om personalens och stöd användarnas utsatthet med ”stora svårigheter att nå och förstå de personer som de ska ta hand om” och att författarna genom berättelserna kan:

”ana en maktkamp, en kamp med den boende på ena sidan och den anställde på den andra. De anställda beskriver sig i dessa situationer som maktlösa, utan möjlighet att påverka vare sig dem de har ansvar för eller arbetssituationen. De beskriver sig som dumma, rädda, arga och frustrerade. För några förvärras situationen ytterligare av att de blir ifrågasatta av kollegor och chefer”, men även av gode män och föräldrar.

Kampen handlar om hur man ska agera och i uppdraget att stödja till ”att leva ett självständigt liv” blir stödpersonalen indragna i konflikter. Det finns en ambition och ett engagemang om självständighet, som sätts på prov i gränslandet mellan privatlivet och arbetslivet, där de anställda kan bli en ersättning för anhöriga och vänner. ”Starka känslor som ilska, avund, svart-sjuka, utsatthet och önskemål om allians kan uppstå” (Alsterdal, m.fl. 2010, s. 46). Alsterdal m.fl. (2010) skriver:

”Arbetet med personer som har svårt att förstå, reflektera och kommunicera med sin omgivning ställer stora krav. Det är ett uppdrag som handlar om att sörja för andras välbefinnande. Ibland betyder det att balansera mellan såväl sina egna som omgivningens och brukarens uppfattning om hur man ska agera. Det kan också innebära att väga mellan risk för att skada - en person eller föremål – i den ena vågskålen och att stödja en persons rätt att själv bestämma i den andra. Beslut är inte givet. Trots detta, eller kanhända på grund av detta, präglas berättelserna av engagemang och utsatthet men också av vikten av en stödjande och handledande personalledning”(s.48).

Även om det är stödpersonalens uppgift att arbeta mot självständighet och att stödet ska upphöra, så går det inte att realisera på grund av att individens funktionsnedsättning är av den karaktären att de kvarstår. Om stödet utförs i alltför små steg kan stöd användaren få svårt att se helheten och behålla den röda tråden när denne ska utföra en handling (Gustafsson, 2011).

7.5.1. Slutsats om frågeställning 5

Den femte frågeställningen belyser författarnas synpunkter på hur relationen teori – praktik ser ut för stödpersonalen. Författarna har få, om några, synpunkter på hur stödpersonalen skall fördjupa sina professionella insikter. Författarna har synpunkter på teorier, men hur de ska realiseras i praktiken av stödpersonalen skriver de mindre om. Det är svårt att omsätta teorin i praktiken. Innebörden är (se citatet om maktkamp) att spänningen teori - praktik kan leda till frustration, som i sin tur kan leda till en maktkamp när man inte får teorin och praktiken att gå ihop på annat sätt än genom makt. Till exempel kan vi se en stöd användare, som inte förstår pengarnas värde, att denne måste spara för att köpa en ny dator eller TV, att hen inte kan få alla kanaler för hen har inte råd. I sådana fall blir stödpersonalen indragen i konflikter som kan uppstå mellan i exemplet förvaltare och stöd användare vid ekonomiska bekymmer. Det är lätt att se problemen och förklara problemen teoretiskt, men desto svårare att lösa dem efter en speciell metod i praktiken.

Hanterbarhet uppnås om stöd användarens egna resurser lyfts fram och att denne vet att stöd ges från stödpersonal. Meningsfullhet nås om stödpersonalen hjälper stöd användaren att hitta eller utveckla livsområden som känns motiverande för stöd användaren (Carlsson & Nilsson, 2011). Allt beror på hur lärandet kan förmedlas till stöd användaren. Det förs en ständig kamp mellan restriktion och frihet och mellan stabilitet och förändring. Ingår individen själv i strukturen kan det vara svårt att se helheten och få insikt hur det förhåller sig samt att se nya lösningar till utveckling. System som fungerar tillåter ett inflöde och utflöde i en balansgång som lätt rubbas vid fysiskt handikapp eller socialt stigma, vilket kan vara påtvingat eller självvalt, vilket gör att individen lever i mera avskärmade och slutna system. Rädsla, skam eller en upplevd känsla av att vara annorlunda, eller att bli identifierade som en avvikare, bidrar till att individer eller familjer avskärmar sig och sluter sina system (Brunt & Hansson, 2005; Payne, 2010).

8. Diskussion och slutsatser

Uppsatsens övergripande syfte har varit att undersöka vilket stöd stödpedagogen kan få från forskningen och ge som handledning till stödpersonalen när dilemman dyker upp kring frågor om vad som tolkas som självbestämmande, delaktighet och hälsa för stöd användaren i vardagen och hur relationen teori och praktik ser ut för stödpersonalen. Dessa specifika frågor var konkreta dilemman för stödpersonalen och beskrivningen av de strategier som stödpersonalen kan pröva i praktiskt arbete samt författarnas synpunkter på relationen teori och praktik. När situationer blir utmanande är det en påfrestning för alla berörda. Analys och resultatkapitlet avspeglar att det behövs en insats för att stärka kvalitet, säkerhet och likvärdighet inom LSS-verksamheten. Det fanns många goda förslag, men en oenighet om i vilken grad metoderna är verksamma som metoder.

Undersökningen saknade forskning om exempelvis hur individuellt anpassad fysisk aktivitet skulle påverka både fysiska och kognitiva förutsättningar samt kommunikation. Frågor som hur miljön ska vara utformad för att stöd användaren ska kunna orientera sig och förstå var olika aktiviteter utförs. Stödpersonalen vet att den bör anpassa sitt kommunikativa förhållningssätt, men funktionshindren är individuella och metoderna många. Under färdigställandet av uppsatsen kom Socialstyrelsen (2015-12-3) ut med rekommendationer ”Att

förebygga och minska utmanande beteenden i LSS-verksamheten” vilket jag ser som en bra början på kunskapsstöd till verksamheten.

8.1. Återkoppling till frågeställningarna

Eftersom det är ett komplext arbete stödpedagogerna utför med att förebygga dilemman och minska utmanande beteenden kan stödpedagogen ha användning av dilemmaperspektivet utöver kategoriska och relationella perspektiv. Utifrån studien vänder jag mig mot tanken att en enda modell – ”ett grepp om livet” – kan passa alla dilemman uppkomna från personer med individuella funktionshinder.

Det kategoriska perspektivet utgår från det medicinsk-psykologiska och ser att utmanande beteenden kan bero på biverkningar av medicin eller hälsoproblem.

Det relationella perspektivet ser kontexten stöd användaren befinner sig i, utgår från att bygga goda relationer och att ”pusha” på. Att ”pusha” är inte detsamma som dialektisk pedagogik som bygger på handledning och växelverkan. Relationer kan skapa roller och maktmissbruk. Anvisningar om hur stödpersonalen kan arbeta relationsbyggande kan tolkas till fördel för dem själva istället för att vara kunskap till att bygga meningsfulla relationer.

Dilemmaperspektivet ser individen utifrån individens behov, där det gäller att känna till funktionstillstånd, funktionsnedsättningar och kommunikativt förhållningssätt utifrån stöd användaren.

När det gäller hälsoaspekten bör stödpedagogen uppfatta den svåra balansgången att ge stöd användaren empowerment och delaktighet i samspel med stödpersonalen samtidigt som det finns struktur och kontroll så att vardagen blir begriplig och hanterbar. Tidbrist gör sig ständigt påmind och påverkar om det ges tid till tydlig kommunikation mellan stödpersonal och stöd användare. Självbekäftandet påverkas av bemanningspolitik som varken stödpersonal eller stöd användare oftast råvar på. Organisationen har även ett ansvar att satsa på kompetens. Samhällets kostnad för stöd och omsorg ökar och det första organisationerna sparar på är kompetenshöjande utbildning.

Författarna har nämnt ett flertal strategier som stödpersonalen kan pröva i sitt praktiska arbete. Vissa strategier nämndes flitigt som tydliggörande pedagogik och AKK. Andra strategier nämndes enbart kortfattat eller lite som exempelvis kognitiv tillgänglig miljö och seriesamtal. Det intressanta är de metoder, som inte nämndes alls, som fysisk aktivitet samt positivt beteendestöd. Fysisk aktivitet tar stödpersonalen troligen som för självklart och det är svårt att observera effekten under en kort tid. Positivt beteendestöd, som är en ganska okänd arbetsmetod, bygger i korta ordalag på att öva upp motståndskraften vid motgångar och göra positiva aktiviteter för att öka livskvaliteten. Det finns säkert fler metoder som inte kom på tal i den valda litteraturen.

En aspekt på problemet mellan teori och praktik är att när stödpersonalen står mitt i ett dilemma eller konflikt är det svårt att vara professionellt neutral med en individ som man byggt upp en relation med. Ibland upplever vi rädsla i hotfulla situationer när stöd användaren sparkar, slår, biter eller självskadar sig själv. Tydligare kommunikation handlar om så mycket mer, bland annat om motivation, vilja, budskap, återkoppling, sökande efter något gemensamt, kroppsspråk, kroppshållning, sinnesstämning, attityd, självförtroende, självkänsla, självbild, automatiska tankar, respekt, ärlighet och öppenhet.

Undersökningen har valt ett flertal frågeställningar för att kunna täcka upp både specialpedagogik, hälsoaspekter, problemområde, strategier, teori och praktik. Jag har försökt att välja sex verk av lite olika karaktär för att skildra skillnaden i valda verkens innehåll och förhållningssätt. Författarna är försiktiga med rekommendationer som kan hjälpa stödpersonalen. Kanske det beror på att de bygger sina verk mer på observationer av beprövad erfarenhet än evidensbaserad forskning.

8.2. Metoddiskussion

Under arbetets gång av att utföra litteratursökningen och innehållsanalysen har jag har lärt mig vikten av att från början ha bra utgångsfrågor och utifrån dessa ha en god utarbetad sökordsplan. Min första genomgång av mycket fler verk än de slutligen valda blev inte så bra. Efter ett urvalsförfarande närmare påverkat av frågeställningen, gav den nya inläsningen av de olika artiklarna för mig en ökad förståelse av vilken bredd av perspektiv på funktionshinder som finns inom specialpedagogiken och vilka frågor som ofta återkom i artiklar och böcker. Förståelsen kan ha ett visst värde för analysen, som bättre kunnat återspegla det fenomen som jag valt att undersöka i studien.

8.2. Slutord och förslag till vidare forskning.

Jag har lagt ner mycket tid på att gå igenom databaser för att söka material. Materialet som finns är mestadels naturvetenskapligt och grundar sig patogent på diagnoser (genetik) och mer sällan på salutogent implementerande pedagogik. Studien upplever att detta är en glömd sektor inom pedagogiken med enbart några få forskare som refererar till varandra och sin egen erfarenhet. Därigenom finns det risk att tappa dynamiken i att finna nya evidensbaserade praktiker. Många studier, som görs med avsikt att hjälpa människors psykiska och fysiska hälsa, har för få deltagare. Problemet med studierna är att de ibland använder sig av hörsägen när mätbara faktorer ska avgöra metodens användbarhet. Forskningen utgår ofta från en diagnos (genetik) eller en given terapeutisk paradigm som syftar till att visa effekten av en viss pedagogisk metod och blir därför inte så oberoende. ”Ett annat bekymmer är att den mesta pedagogiska forskningen handlar om barn, vilket gör att evidens om vuxna nästan saknas helt”, men även longitudinella studier saknas (Björne, m.fl. 2012, s. 39)

Uppgiften för forskarvärlden är att öka och fördjupa kunskapen om arbetsmetoderna och att utföra longitudinella studier för att se om effekterna av de pedagogiska insatserna är bestående på vuxna individer. För det krävs långa och målmedvetna insatser av stödpersonalen (Björne, m.fl. 2012). Lewin (2014) anser att det bara är TEACCH, som gör anspråk på att vara evidensbaserad praktik, vilket motsägs av Björne, m.fl. (2012). Enligt en överenskommelse mellan Socialstyrelsen och Sveriges Kommuner och Landsting ska LSS-verksamheter utgå från evidensbaserad praktik, eller snarare bästa tillgängliga vetenskapen, vilket är ett något bredare begrepp än vetenskaplig evidens. Avsaknad av vetenskaplig evidens gör inte en metod undermålig. Det finns stor professionell kunskap och beprövad erfarenhet. Men kunskapsluckorna är stora om exempelvis pedagogiska metoder kring utmanande beteenden (Björne, m.fl. 2012).

9. Referenslista

- Alsterdal, L., Engwall, K., & Gustavsson, H. (2010). *Arbetsätt och metoder inom LSS-verkssamheter*. Tullinge: FoU-Södertörns Skriftserie nr; 82/10.
- Alserdal, L. (Red.). (2010). *Dilemman i omsorgsarbete - att stödja personer med funktionsnedsättningar i deras boende*. Tullinge: FoU-Södertörns Skriftserie nr 84/10
- Antonovsky, A. (2005). *Hälsans mysterium*. Stockholm: Natur och kultur.
- Backman, J. (2010). *Rapporter och uppsatser*. (uppl. 2:6) Lund: Studentlitteratur AB.
- Bergstrand, B. O. (2015). *LSS: stöd och service till vissa funktionshindrade*. Helsingborg: Komlitt.
- Björne, P., Andresson, I. Björne, M., Olsson, M., & Pagmert, S. (2012). *Utmanande beteenden, Utmanande verksamheter*. Malmö: FoU Malmö Stadskontoret.
- Blomberg, B. (2006). *Inklusion en illusion? Om delaktighet i samhället för vuxna personer med utvecklingsstörning*. Umeå: Umeå Universitet, Institutionen för socialt arbete.
- Broström, S., & Rasmussen, K. (1983). *En nödvändig pedagogik: Dialektisk strukturerad pedagogik introduktion och vidareutveckling*. Stockholm: Liber AB.
- Brunt, D., & Hansson, L. (Red.). (2005). *Att leva med psykiska funktionshinder: livssituation och effektiva vård- och stödinsatser*. Lund: Studentlitteratur.
- Bryman, A. (2012). *Samhällsvetenskapliga metoder*. (uppl.2:3), Lund: Liber AB.
- Carlsson T., & Nilsson A. (2011). *Social dokumentation i praktiken: en handbok med övningar*. Göteborg: Gothia.
- Davidsson, A. (2011). *Titulatur och utbildningskrav för baspersonal inom funktionshinderområdet i Göteborgsregionens kommuner*. Partille: Göteborgsregionens kommunförbund.
- Edvardsson, B. (2009). *Kritisk utredningsmetodik begrepp, principer och felkällor*. (Uppl. 2:3). Malmö: Liber.
- Eriksson, M. (2015). *Salutogenes – om hälsans ursprung. Från forskning till praktisk tillämpning*. Stockholm: Liber AB.
- Friberg, F. (Red.). (2010). *Dags för uppsats – vägledande för litteraturbaserade examensarbeten*. (uppl. 1:7). Lund: Studentlitteratur AB.
- Gustafsson, H. (2011). *Boendestöd för personer med Aspergers syndrom*. Tullinge; Intellecta Infolog, FoU-Södertörns Skriftserie nr; 98/11.
- Heath, S. B. (1982). What no bedtime story means: Narrative skills at home and in school. *Language in Society*, 11(1), 49-76.
- Hejlskov Elvén, B., Veje, H., & Beier, H. (2013). *Utvecklingsrelaterade funktionsnedsättningar och psykisk sårbarhet – om annorlunda barn*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Hejlskov Elvén, B. (2014). *Problemskapande beteende vid utvecklingsmässiga funktionshinder*. (uppl. 1:14). Lund: Studentlitteratur AB.
- Inspektionen för vård och omsorg (IVO). (2015). *Kan jag leva som andra? Insatser i bostad med särskild service för vuxna med funktionsnedsättning*. Stockholm: Inspektionen för vård och omsorg (IVO). IVO 2015-58.
- Inspektionen för vård och omsorg (IVO), (2015). *Skapa trygghet utan tvång. Rapport om tillsynsinsats vid verksamheter där personer med nedsatt beslutsförmåga bor eller vistas (Regeringsuppdrag S2013/4269/SAM, S2013/9047/Sam. Delvis)*. Stockholm: Inspektionen för vård och omsorg (IVO). IVO 2015-56.
- Jensen, C., & Kuosmanen, J. (2008). *Streta emot eller sträva tillsammans?: om samverkan, brukarmedverkan och komplexitet i Miltonprojekten i Västra Götalands län*. Göteborg: FoU i Väst. Rapport/FoU i Väst, 2008:5.
- Knutagård, H. (2003). *Introduktion till verksamhetsteori*. Lund: Studentlitteratur.

- Larsson, S., & Nohrstedt, L. (2012). *Samverkan Anhöriga och personal i LSS-verksamhet*. Helsingborg: Komlitt AB.
- Lewin, B. (2014). *För din skull, för min skull eller för skams skull? Om LSS och bemötande*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Lindqvist, B. (1999). *Lindqvist nia – nio vägar att utveckla bemötandet av personer med funktionshinder*. Stockholm: Socialdepartementet, SOU 1999:21.
- Lundin, L., & Mellgren, Z. (2013). *Psykiska funktionshinder – stöd och hjälp vid kognitiva funktionsnedsättningar*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Mesibov, G.B., & Shea, V. (2010). The TEACCH program in the era of evidence-based practice. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40(5), 570-579.
- Mesibov, G.B., Shea, V., & Schopler, E. (2011). *TEACCH vid autismspektrumstörning hos barn och vuxna*. (uppl. 1:6), Lund: Studentlitteratur AB.
- Nilholm, C. (2005). http://www.ped.gu.se/pedfo/pdf-filer/nilholm2_10.pdf
- Nilsson, I., & Tillberg Mattsson, K. (2012). *Ett redskap för brukarinflytande? – om möjligheter och dilemman i handikappomsorgens arbete med genomförandeplaner*. Gävle: FoU Välfärd Region Gävleborg FoU rapport 2012:1.
- Payne, M. (2008). *Modern teoribildning i socialt arbete*. (Uppl. 2). Stockholm: Natur & Kultur.
- Personne, A., & Åkerström M. (2012). *Begåvningsstöd - En väg till ökad självständighet för personer med utvecklingsstörning*. Gnesta: FoU i Sörmland Projektredovisning 2012:1.
- Rosenberg, M. (2012). *Nonviolent Communication. Ett språk för livet*. (uppl. 3 rev.). Finland: Friare Liv Konsult.
- Rosenberg, M. (2014). *Vi kan reda ut det! Hantera konflikter på fredliga och kraftfulla sätt: Nonviolent Communication i konflikthantering och medling*. (uppl. 6). Finland: Friare Liv Konsult.
- Rönnbäck, E. (2013). *Vad tycker brukarna: En brukarundersökning inom daglig verksamhet i fem kommuner i Västernorrland*. Härnosand: Kommunförbundet FoU Västernorrland, Rapport 2013:1.
- Sainsbury, C. (2012). *Utomjordingen på skolgården – Att förstå eleven med aspergers syndrom. Introduktion av Tony Attwood*. Halmstad: Pedagogiskt perspektiv.
- SFS 1993:387. *Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade*. Stockholm: Svensk författningssamling.
- SOSFS 2002:9. *Bostad med särskild service för vuxna enligt 9§9 lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS*. Stockholm: Svensk författningssamling.
- Socialstyrelsen (2015-12-3). *Att förebygga och minska utmanande beteenden i LSS-verksamhet. Ett kunskapsstöd med rekommendationer för chefer, verksamhetsansvariga och personal*. Falun: Socialstyrelsen.
- Stukát, S. (2011). *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*, Lund: Studentlitteratur.
- Svensson, K., Johansson E., & Laanemets, L. (2008). *Handlingsutrymme: utmaningar i socialt arbete*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Säljö, R. (2005). *Lärande i praktiken: ett sociokulturellt perspektiv*. (uppl. 1:8). Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
- Wenneberg, S. B. (2000). *Socialkonstruktivism: positioner, problem och perspektiv*. Malmö: Liber.
- Vygotskij, L. S. (2010). *Tänkande och språk*. (uppl. 4). Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.